

# Իրանահայ տպագրություն

Դոկտոր Էդիկ Բաղդասարյան

Խաչատուր վրդ. Կեսարացին, համարվում է Նոր Զուղայի Ամենափրկիչ վանքի արժանավոր ու ժրաջան առաջնորդներից մեկը, որը թեեւ հետագայում եպիսկոպոսական աստիճան է ստանում, սակայն մեր գրականության մեջ հիշվում է վարդապետական աստիճանով:

Կեսարացին 1620 թվականից առաջ, Մովսես կաթողիկոսի կոնդակով, որպես նվիրակ գնում է նոր Զուղա եւ լինելով գործունյա եւ եռանդուն երիտասարդ հոգեւորական, ի նկատի ունենալով Ն. Զուղայի թեմի առաջին առաջնորդ Մեսրոպ Եպիսկոպոսի ծերությունն ու սկարությունը, Կեսարացին 1620 թվականին ստանձնում է առաջնորդական պաշտոնը, զարկ տալով տեղի կրթական գործին՝ նոր շունչ ու եռանդ բերեց Զուղայի հայրենիք:

Կեսարացին որպես նվիրակ 1630թ. անցնում է Լեհաստան եւ Եվրոպայում ծանոթանում գրքերի տպագրությանը, ուստի Նոր Զուղա վերադառնալիս, լծվում է հայերեն գրքերի տպագրության դժվարին գործի:

Տպարանի ստեղծման գործերը սկսվում են 1936 թվականին, որին մասնակցում են վանքի ողջ միաբանութունը, ուստի տնային միջոցներով պատրաստում են մամուլ, թուղթ, մեյան, տառեր եւ ձեռնարկում գործը գլուխ բերելու, որի աշխատանքները տեւում են մեկ տարի եւ հինգ ամիս եւ 1638 թվականին տպագրվում է Նոր Զուղայի առաջին գիրքը՝ «Սաղմոս»-ը:

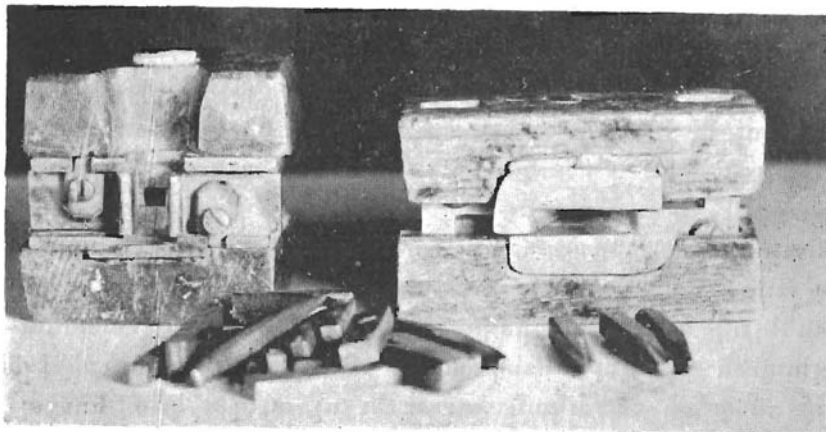
Խաչատուր Կեսարացու տպարանում տպագրվել են չորս գիրք, հետեւյա կարգով.<sup>1</sup>

1-«Սաղմոս ի Դավիթ», 1638թ.

2-«Հարանց Վարք», 1941թ.

3-«Խոհրդատետր», 1641թ.

4-«Ժամագիրք Ասենի», 1642թ.



Առաջին տպարանից տառաշար կաղապարների նմուշներ

<sup>1</sup> - Լ. Գ. Մինասյան. Նոր Զուղայի տպարանն ու իր տպագրած գրքերը. Ն. Զ., 1972թ., էջ 16:



Ս. ԱՄԵՆԱԿՐԻԿՅԱՆ ՎԱՆՔԻ ԱՊՏԱԿԱՆ ԳՐԱԳԱՐԱՆԻ

ՔԻՆՔԻ ԳՐԱԳԱՐԱՆԻ ԵՒ ԳՐԱԳԱՐԱՆԻ

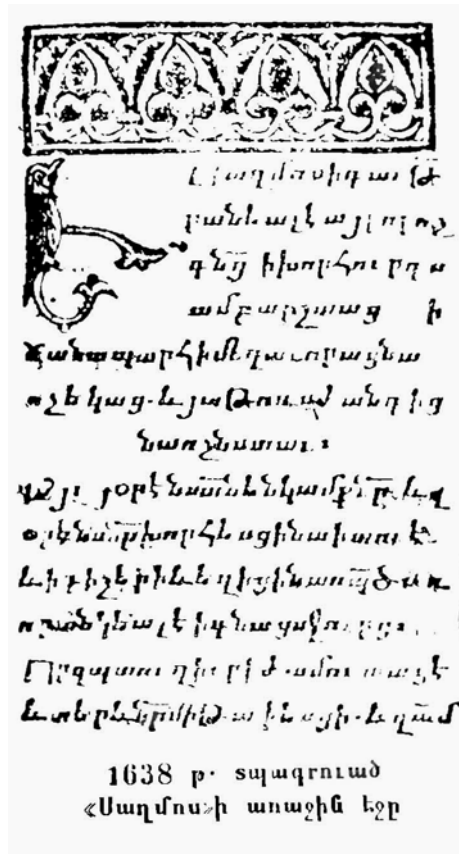
Առաջին տպարանից տառատեսակներ

Ս. Ամենափրկչան վանքի առաջին տպարանի մնացած տառատեսակներից

«Մաղմուսի Դավիթ» գիրքը, մինչև 1968թ. անձանոթ էր ու անհայտ: Նրա միակ օրինակը գտնվում է Օքսֆորդի Համալսարանի Բոդլիան գրադարանի (Bodleian Library) հայկական բաժնում<sup>2</sup>:

<sup>2</sup> - Գիրքը հայտնաբերվել է 1968թվականին, գրադարանի արևելյան բաժնի վարիչ պր. Դեյվեդ Բարբետտի կողմից:

Նոր Զուղայում տպագրության գործը 1638 թ. սկսվելու մասին հիշված է նաև Կալկաթայում տպագրված 1846 թվականի օրացույցի մեջ (էջ 23), ուր «Համառօտ ժամանակագրութիւն» վերնագրի տակ ասված է. «Սկիզբն տպագրութեան հայոց ի Նոր Զուղայ, ձեռամբ Խաչատուր եպիսկոպոսի 1638»:



1638թ. տպագրված «Սաղմոս»ի առաջին էջը

Գիրքն ունի շուրջ 250 էջ 15.2X8.5 սմ. ծավալով չարվածք: Ձուրկ է անվանաթերթից: Առաջին էջի վերեւում ունի մի ճակատագարդ, որի ներքեւում որպես խորագիր գրված է «Սաղմոս ի Դավ(ի)թ»:

Մեծատառերը տպված են երկաթագրերով, իսկ որոշ գլխատառեր՝ հավթագրերով<sup>3</sup>:

«Հարանց Վարք»-ը (1641թ.) հոգեւոր հայրերի՝ ճգնավորների կյանքն ու մի շարք մոլորեթյունների ու խրատական գրվածքների ժողովածու է, եւ իր տեսակի մեջ մի կոթողական գործ է, նորահիմն մի տպարանի համար:

<sup>3</sup> - Բաֆֆի տարեգիրք. 1970թ., էջ 305:



«Հարանց Վարձի բուն պատմութեան սկիզբը»



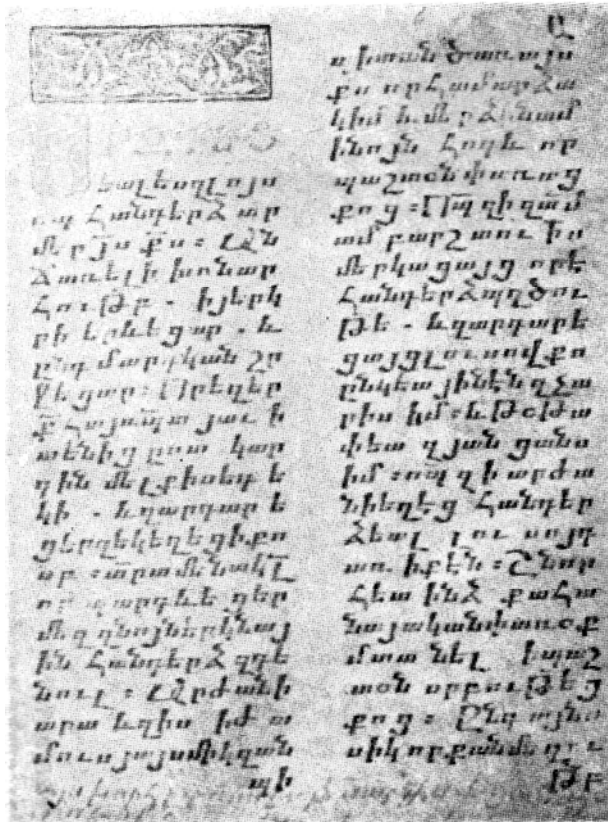
«Հարանց Վարձի առաջին էջի «Յանկը»»

Գրքի ծավալն է 24.5X8.5 սմ., շարվածքը՝ 17X12.5 սմբ.: Ունի 705 էջ, երկսյունակ տպագրուած թղթով: Էջերը համարակալված են հայկական թվանշաններով Ա-ՉԵ (1-705)<sup>4</sup>:

«Խորհրդատետր»-ը կամ «Պատարագամատուցը» Խաչատուր Կեսարացու տպագրված երրորդ գիրքն է (1641թ.): Գիրքը վաղուց ծանոթ է եղել հայ բանասերներին, սակայն հայտնաբերվել ու լրիվ նկարագրվել է 1960-ական թվականներին: Գիրքը բաղկացած է 48 էջերից եւ համարակալված է հայկական թվանշաններով Ա-ԽԷ (1-47), էջ 44 եւ 45 միջեւ ընկած էջը համարակալված չէ: Գրքի ծավալն է 17X12.5 սմ.<sup>5</sup>:

<sup>4</sup> - Լ. Գ. Մինասյան. *Նշվ. աշխ.*, էջ 22:

<sup>5</sup> - Նույն տեղում. էջ 25-26:



«Խորհրդասենյակ»ի առաջին էջը

1641թ. «Խորհրդատետր»ի առաջին էջը

«Ժամագիրք Ատենի»-ն կամ իր ընդարձակ խորագրով «Սաղմոսացն Դավթի եւ կարգավորությունն հասարակաց ազոթից եկեղեցյացոց Հայաստանյաց» գիրքը տպագրվել է 1642թ.: Այստեղ աշխատանք է տարվել խոշորացնելու տառերը: Գիրքը պարունակում է 695 էջ, որոնք համարակալված են հայկական թվանշաններով Ա-ՈՂԴ (1-694 եւ չհաշված 1): Շարվածքի ծավալն է 13X17: Սաղմոսն սկսվում է մոռացությամբ մի չհամարակալված էջից<sup>6</sup>:

<sup>6</sup> - Նույն տեղում. էջ 28:



Մի էջ «Ժամագիրք Ասեմի» գրքից

Ջուղայի տպարանը զարգացնելու եւ լավ ու նոր հիմքերի վրա դնելու համար, **Խաչատուր Կեսարացին**, առաջին գրքի տպագրությունից հետո իր աշակերտներից մեկին՝ **Հովհաննես վրդ.** Քթրչենցին ուղարկում է Եվրոպա, տպագրական անհրաժեշտ աշխատանքներին ծանոթանալու եւ նոր գիտելիքներով ու մամուլով վերադառնալու համար: Նա ամբողջ յոթ տարի՝ 1639-1646թթ. շրջում է Եվրոպայի գանազան երկրներ՝ Վենետիկ, Հռոմ եւ այլուր եւ կանգ է առնում **Լիվոռնո քաղաքում**, որ 1644թ. տպագրության է հանձնում «Գիրք եւ Սաղմոսք Դավթի որ եւ Սաղմոսարան կոչվի» գրքույկը եւ ուղարկում իր ուսուցիչ **Խաչատուր Կեսարացուն**:

Հովհաննես վարդապետը 1646 թ. վերադառնում է Նոր Ջուղա իր հետ բերելով **Մամուլ** ու տառեր: Սակայն իր ուսուցիչը արդեն վախճանվել էր: Նա 1647-50 թվականին տպագրում է երեք անուն գիրք: Նրա Եվրոպայից բերած մամուլից կամ տպագրական է երեք անուն գիրք: Նրա Եվրոպայից բերած մամուլից կամ տպագրական պարագաներից, այժմ մնում են միայն տառերի մայրեր եւ մի շարք պղնձյա քլիշեներ:

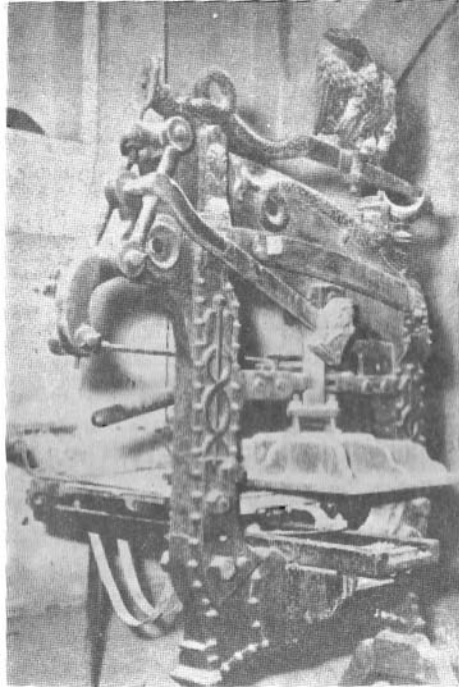
Հովհաննես վարդապետը հեռանալով Նոր Ջուղայից, մեկնում է **Սբ. Էջմիածին** եւ եպիսկոպոս ձեռնադրվում, ուստի տպագրական գործը Նոր Ջուղայում դադարում է մինչեւ 1687թ.: Ստեփանոս առաջնորդի ժամանակ, Առաքելական եւ Կաթողիկ եկեղեցիների միջեւ խիստ վեճ եւ անհամաձայնություն է ծագում, ուստի կրկին կարգի է բերվում Հովհաննես վարդապետի Եվրոպայից բերած մամուլը եւ տպագրվում երեք գիրք:

Դրանից հետո, **Վանքի** տպարանը շուրջ երկու դար (184 տարի) փակ մնալուց հետո, կրկին աշխատանքը սկսում է 1872թ.: Տպարանի երրորդ մամուլը նվիրում է Ջուղայեցի վաճառական

*Ջավաբնակ Մանուկ Հորդանանյանը 1844թ. (աղջկանց դպրոցի հիմնադիրը): Այն օգտագործվում է մինչև 20-րդ դարի սկիզբները, որից հետո որպես մաշված ու հնացած մամուլ դրվում է պահեստ:*

*Նոր Թանգարանի կառուցումից հետո, այժմ այն դրվել է ցուցադրության: Պատրաստված է 1841թ. եւ կոչվում է «Արծիվ»:*

*1904 թ. Թումանյան եղբայրների Առեւտրական տունը, իրենց հանգուցյալ եղբոր՝ Հովսեփ Թումանյանի հիշատակին, Վանքի տպարանին նվիրում է ժամանակակից արդիական մամուլ, իր բոլոր հարմարություններով: Այն աշխատում է մինչ օրս:*



1844 թ. Մանուկ Հորդանանյանի նվիրած մամուլը

*1971 թ. հոկտեմբին, տիկ. Վիկտորիա Շահբազյանը իր միակ որդու հիշատակին տպարանին նվիրեց գերմանական «Հայդլբերգ» մակնիշի ինքնաշխատ արդիական մամուլ: Իսկ նրա եղբոր՝ Սարգիս Մարտինի կողմից տպարանին նվիրվեց արդիական մի կտրիչ մեքենա<sup>7</sup>:*

*Այսպեսով, Նոր Զուղայի տպարանը դարձավ առաջինը ամբողջ Իրանում եւ միջին Արեւելքում, իսկ հայկական աշխարհում<sup>7</sup>-րդը այսպես.*

1-Վենետիկ 1512

2-Կ. Պոլիս 1567

3-Հռոմ 1584

4-Լվով 1616

5-Միլան 1621

<sup>7</sup> - Նույն տեղում. էջ 60-65:

- 6-Փարիզ 1633
- 7-Նոր Զուղա 1636
- 8-Լիվոռնո 1643
- 9-Ամստերդամ 1660
- 10-Մարսել 1673
- 11-Զմյուռնիա 1676
- 12-Լայպցիգ 1680
- 13-Պադուա 1690
- 14-Լոնդոն 1736
- 15-Էջմիածին 1771 (առաջինը Հայաստանում)
- 16-Մադրաս 1772
- 17-Տրիեստ 1776
- 18-Պետերբուրգ 1781
- 19-Նոր Նախիջևան 1786
- 20-Աստրախան 1796
- 21-Կալկաթա 1796
- 22-Բոմբեյ 1810
- 23-Վիեննա 1812
- 24-Մոսկվա 1820
- 25-Թիֆլիս 1823
- 26-Շուշի 1828
- 27-Երուսաղեմ 1833
- 28-Պարտիզակ 1848
- 29-Շամախի 1856
- 30- Նյու Յորք 1857
- 31-Վան 1858
- 32-Թեոդոսիա 1859
- 33-Մանչեստր 1863
- 34-Մոսկ 1863
- 35-Կազիրե 1865
- 36-Սերաստիա 1871
- 37-Բաքու 1872
- 38-Գանձակ 1874
- 39-Ռոստով 1875
- 40-Երեւան 1876
- 41-Ալեքսանդրապոլ 1876
- 42-Ֆուքչան 1877
- 43-Եվդոկիա 1883
- 44-Վարնա 1884
- 45-Ալեքսանդրիա 1888
- 46-Ախալցխա 1888
- 47-Թավրիզ 1889
- 48-Նոր Բայազետ 1890



- 49-ժնեւ 1891
- 50-Ռոսրջոկ 1891
- 51-Աթեն 1892
- 52-Թեհրան 1894
- 53-Բոստոն 1899<sup>8</sup>

Նոր Զուղայի Սբ. Ամենափրկիչ վանքի տպարանում 1636-1972 թթ. ընթացքում լույս են տեսել 396 անուն գիրք ու գրքուկներ, որոնց կարելի է բաժանել հետեւյալ վեց խմբերի.

- 1-գիրք ու գրքուկ
- 2-օրացույց
- 3-տեղեկագիր
- 4-կանոնադրություններ
- 5-պարբերականներ
- 6-զանազան

Գրքեր օրինակ՝ «Հարանց Վարք», «Աստվածաշունչ» եւ այլն, իսկ առաջին օրացույցը տպագրվել է 1863 թվականի համար, (տպագրված 1862թ.) Տեր Դիոնիսիոս Տեր Եղիազարյանի ձեռքով: Ապա 1878 թվականից, հաջորդաբար լույս են տեսել վանքի օրացույցները, այդ ընթացքը ընդհատվել է 1893-1897 թթ. եւ 1939-1944թթ. երկրում տիրող աննպաստ պայմանների հետեւանքով: Մինչ 1972 թ. օրացույցների թիվը հասնում է 84-ի: Վանքի տպարանում տպագրվել են զանազան տեղեկագրեր, սակայն հաջորդականությամբ տպագրվողները եղել են «Տարեւոր Տեղեկագիր» (1880-1930թթ.), Նոր Զուղայի ազգային հաստատությունների «Տարեկան հաշիվ»-ները 1893-1926 թթ. եւ «Ազգային դպրոցների տեղեկագիր» 1899-1917 թթ.: Տպարանում հաճախակի տպագրվող գրքերից էին կանոնադրությունները:

Վանքի տպարանում տպագրված առաջին պարբերականը «Նոր Զուղայի լրաբեր»-ն է որ լույս է տեսել 1904-1908թթ. Թեմի առաջնորդական փոխանորդ Բագրատ վրդ. Վարդազարյանի խմբագրությամբ: Հրատարակվել է 45 համար: Այստեղ է տպագրվել նաեւ Նոր Զուղայի «Բոյ սկսուտ» միության «Ընկեր ամսագիրը» 1920թ. որից լույս է տեսել միայն երեք համար. Զուղայում տպագրվել են նաեւ վիմատիպ ամսագրեր:

Բացի վերոհիշյալ առարկաներից, այստեղ տպագրվել են զանազան հայտարարություններ, կոնդակներ, ծանուցումներ, ազդեր, ստացագրեր, հրավերագրեր, այցեկարտեր եւ այլն<sup>9</sup>:

Նոր Զուղայում աշխատել են նաեւ այլ հայկական տպարաններ, նրանք են «Լազարիստ» եւ «Ստեփանյան» տպարանները: Վերջինս պատկանում էր դոկտ. Հովհաննես Ստեփանյանին եւ եղբայրներին, եւ հավանաբար աշխատել է 1945 թվականից եւ շարունակել է «Լազարիստ» տպարանի գործը:

Նոր Զուղայի տպարանը դեռեւս 1904-թվականից ունեցել է նաեւ պարսկերեն ու լատիներեն տառեր<sup>10</sup>:

<sup>8</sup> - اسماعيل رايين. اولين چاپخانه ايران. تهران: ۱۳۴۷، ص ۱۷.

<sup>9</sup> - Լ. Գ. Մինասյան. նշվ. աշխ., էջ 69-71:

Նոր Զուղայի Վանքի տպարանում տպագրված հատուկ արժեք են ներկայացնում՝ Հ. Տեր Հովհաննիսյանի «Պատմություն Նոր Զուղայի...» (Հ. 1-2, 1880-1881), Ա. Աթայանի «Սարմաստ» (1906), «Փերիաի Աշուղները» (1964), է. Մանճիկյանի «Հովհաննես կաթողիկոս Օփեցի» (1967), Հ. Արսևերդյանի «Դեւ (Մարգար Ղարաբեգյան) եւ իր պոեզիան» (1972) եւ այլ աշխատություններ: 1979 թվականից հետո տպագրվել են հարյուրավոր գրքեր հայերենով եւ պարսկերենով հայոց պատմության եւ մշակույթի մասին:

Սպահանի պարսկական տպարաններից «Դաղ» տպարանում եւս տպագրվել են մի քանի հայերեն գրքեր, ինչպես եւս մի քանի տարի վանքի եկեղեցական օրացույցը, Նոր Զուղայում տպագրվել են նաեւ մի քանի այլ գրքեր, որոնց տպարանը անորոշ է:

Նոր Զուղայում տպագրված գրքերի թիվը (1638-2000/թթ.) եղել է 381 անուն գիրք:

---

<sup>10</sup> - Լ. Գ. Մինասյան. նշվ. աշխ., էջ 144:

## Թավրիզի տպարանները

Ինչպես արդեն հիշատակվել է, Թավրիզում եւս եղել են մի քանի տպարաններ, հայկական եւ ոչ հայկական, որոնցում տպագրվել են հայերեն գրքեր:

Այդ տպարաններից առաջինն եղել է «Արամյան» դպրոցի տպարանը որ հիմնվել է 1888 թվականին, որին հետո թերեւս փոխարինել է Ատրպատակնի Հայոց Թեմականի կամ Առաջնորդարանի տպարանը:

Թավրիզում որոշ շրջան գործել են նաեւ «Իրան», «Փարոս» եւ այլ տպարաններ, որոնց մասին շատ բան չգիտենք:

Հրաչյա Աճառյանը իր «Կյանքիս Հուշերից»<sup>11</sup> գրքի մեջ հիշատակում է, որ Ատրպետը Թավրիզում ուներ մի տպարան, ուր տպագրում էր իր գրքերը: Ատրպետի գրքերը տպագրվել են «Ատրպատականի թեմական տպարան»-ում, մեր կարծիքով հենց նույն տպարանն է, որ Աճառյանը վերագրել է Ատրպետին:

«Իրան» տպարանի ո՞ւմ պատկանելը չգիտենք, բայց «Փարոս»-ը ըստ երեւույթին պատկանել է Մելքոն Շահբազյանին:

Թավրիզի «Արամյան դպրոց»-ի տպարանը օրվա Առաջնորդ Ստեփանոս արքեպ. Մխիթարյանի դիմումին ընդառաջելով, նվիրել է Մոսկվայաբնակ Հովհաննես Հովնանյանը 1888 թվականին, որով կառուցվել է երկու սենյակով մի տպարանի շենք, որի ճակատին տեղադրվել է մի մարմար քար, հետեւյալ արձանագրությամբ:

«1889 ամի տեառն ՌՅԼԸ- Հայոց կառուցան հիւսիսակողմն շինածն Առաջնորդարանի ուր եւ զառաջին հաստատեցաւ հայկական տպարան ընծայեցեալ ազնուական Աղա Յովհաննիսէ Ս. Հովնանեանց բնակիչի Մոսկուա քաղաքի, ջանիւք եւ աշխատութեամբ Առաջնորդ վիճակին Հայոց Ատրպատակնի Տ. Ստեփանոսի Արհի եպիսկոպոսի Մխիթարեան Շիրակացուց»<sup>12</sup>:

Թավրիզում եղած մյուս տպարաններն են «Իրան», «Ումիդ», «Սաադետ» եւ «Փարոս» որոնցում տպագրվել են հայերեն գրքեր:

Այնտեղ եղել է նաեւ մի «Եղբայր Գորոյանց վիմագրատուն» որտեղ 1889 թվականին տպագրվել է «Բողոք» խորագրով 16 էջանոց մի փոքրիկ գրքուկ<sup>13</sup>:

Ստորեւ բերում ենք օրինակներ այդ տպարաններում տպագրված գրքերի ցանկը, ըստ տարիների.

### Արամյան դպրոցի տպարան

1-«Ստորագրություն Ս. Գեորգա (Մուղնի), 1889թ.

2-Կանոնադրություն հակալիոլական ընկ. Պարսկաստանի

Դավրեթ 1900թ. տպարան Թավրիզում հայոց Արամյան դպրանոցի, էջ՝ 5, ծավալ՝ 11.2X17.8 սմ.

3-Տեղեկագիր եւ հաշվեկշիռ 1900-1901 տարեշրջանի Թավրիզի Հայ Բարեգործական Ընկերության

Դավրեթ 1901թ. տպ. Արամյան դպրոցի, էջ՝ 20, ծավ. 15X20 սմ.

<sup>11</sup> - Կյանքիս հուշերից. Երեւան, 1968թ. էջ 288:

<sup>12</sup> - «Պատմութ. Արամեան դպրոցի». էջ 83-84:

<sup>13</sup> - Թեմականի տպարանում տպագրվել են նաեւ պարսկերեն գրքեր թարգմանված հայ գրականությունից:

Ատրպատականի հայոց թեմական տպարան  
1889

1-Ստորագրուած յուն Հռչակավոր վանա սբ. Գեորգայ որ ի Մուղնի Ստեփանոս եպիսկ. Մխիթարյան Շիրակացիոյ Դավրեթ 1889թ. Հառաջնորդական տպարանի Հայոց էջ՝ 40, ծավալ 15X21 սմ.

1890

2-Ալմաստ

Ատրպետ

Թավրիզ 1890թ. տպ. Ատրպետ. հայոց թեմական էջ՝ 348

3-Հոգի եւ Մարմին

Ալեքսանդրի Բեն

ռուս. թարգմ. Ստեփ. եպսկ. Մխիթարյան Շիրակացի նվիրված բժ. Կարապետ Մխիթարյանի հիշատակին Դավրեթ. տպ. Առաջնորդարանի 1900թ. էջ՝ 138+10 ծավ. 16X21.5 սմ.

1903

4-Ատրպետականի հայոց հիմնական եւ Հայաստանյայց եկեղեցու ծխական կանոնադրուած յուն

Թավրիզ, 1903թ. տպ. արագատիպ թեմականի Հայոց Ատրպատականի, հիշատակ վաղամեռիկ Եղիսաբեթ Միրզաբեկյանի

էջ՝ 66+8+4, ծավ. 11.5X17 սմ.

1904

5-Դիմակներ

Ատրպետ

Թավրիզ 1904թ. Ատրպ. թեմ. տպարան էջ՝ 168

ըստ Լ. Գ. Մինասյանի կազմած մատենագրութեան ցանկի, Թավրիզի տպարաններում հրատարակվել են հետեւյալ թվով գրքեր. (սկզբից մինչ 2000թ.)<sup>14</sup>

1-Արամյան դպրոցի տպարան	3 անուն գիրք
2-Ատր. Հայոց թեմի թեմի թեմական տպարան	64 » »
3-Իրան տպարան.	7 » »
4-Ումիդ »	1 » »
5-Սաադեթ »	1 » »
6-Փարոս »	9 » »
7-Վիմագիր »	2 » »
8-անորոշ տպարան	1 » »
ընդհանուր.	88 անուն գիրք

<sup>14</sup> - Լ. Գ. Մինասյան. Հայ տպագիր գիրքը Իրանում 1638-2000: էջ 43-58:

## Թեհրանի հայ եւ պարսիկ տպարանները որոնք հայերեն գրքեր են տպագրել

Թեհրանը թեեւ տպարան ունենալու խնդրում, իրանահայ տպարանների մեջ բռնում է երրորդ տեղը, բայց իր ունեցած տպարանների քանակի եւ տպագրած գրքերի խնդրում, բռնում է առաջին տեղը:

Թեհրանի հայկական առաջին տպարանը հիմնվել է 1890 թ., «Թեհրանահայ ուսումնասիրաց ընկերութեան» ջանքերով եւ որին ըստ եղած դիմումների, իր նյութական օժանդակութեան են բերել Ջավահայերը, որի պատճառով էլ նորահաստատ տպարանը անվանվել է «Ջավահայ տպարան»:

Այս տպարանը հետո անցել է Անդրեաս Բեկնազարյանի ձեռքը, որտեղ եւ 1894 թվականին տպագրվել է իրանահայ առաջին պարբերականը՝ «Շավիղ»-ը:

Թեհրանում տպագրված մեզ ծանոթ առաջին հրատարակությունը պարսկահայ անդրանիկ պարբերական Շավիղ շաբաթաթերթին է, սկսված 1894 թվականի հունվարի 1-ից: «Շավիղ»-ի վրա տպարանի անուն չի նշանակված, սակայն կասկածից դուրս է, որ նա տպագրվում էր Ջավահայ տպարանում, որն այդ ժամանակ փաստորեն անցել էր նրա արտոնատեր հրատարակիչ Անդրեաս Բեկնազարյանի ձեռքը: Թեհրանի հաջորդ թերթի՝ «Աստղ Արեւելյանի» վրա արդեն Ջավահայ տպարան է նշանակված: Ջավահայ տպարան է նշանակված նաեւ Վաղարշակ Բժշկյանի կողմից կազմված 1897 թվականի օրացույցի վրա, որից մի օրինակ գտնվում է Նոր Զուղայի Ս. Ամենափրկչյան Վանքի գրադարանում<sup>15</sup>:

### 63. ՇԱՎԻՂ



«ՇԱՎԻՂ»-Ի ՎԵՐՏԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ (ԲՆԱԳԻՐԸ 22 ՍԱՆՈՒՄԵՏՐ Է)

Հետագայում Թեհրանում հիմնվել են այլ տպարաններ, որոնցից մի քանիսը գործել են որոշ շրջան եւ հետո դադարել, ներկայում կան հայկական մի քանի տպարաններ, ստորեւ բերում ենք դրանց եւ դադարածների ու հայերեն գրքեր տպագրած պարսկական տպարանների ընդհանուր ցանկը<sup>16</sup>:

#### Ա. Հայկական տպարաններ

<sup>15</sup> - Ջանի Հաննայան. Թեհրանի առաջին հայկական տպարանը..., Բաֆֆի տարեգիրք. 1970թ., էջ 277-283:

<sup>16</sup> - Լ. Գ. Մինասյան. Հայ տպագիր գիրքը Իրանում. էջ 61-63:

1. Ալիք
2. Անի (Նախոսթին)(1956-1980)
3. Անի
4. Արաքս
5. Երագ Հրատարակչություն
6. Թեհրան
7. Մողերն (Ջադիդ)
8. Նայերի
9. Նոր հասկեր
10. Նուրբահչ(Մասիս)(1955)
11. Ջավահայ(1890)
12. Վերածնունդ-Բորոխ(1933-1953)
13. Փարոս (1901-1963)
14. Ֆարաբի
15. Բանվոր

**Բ. Պարսկական տպարաններ**

1. Ազար
2. Արվան
3. Բանք Մելլի
4. Բոսֆոր
5. Գարուն
6. Գիթի
7. Գիլան
8. Գուտենբերգ
9. Դանեշ
10. Դաֆթարե Ֆաննի Չափ
11. Էթելաթ
12. Էքո
13. Թաղվիմ
14. Իրանչափ
15. Խաղամաթ
16. Խայամ
17. Խոռոամ
18. Խոդքար
19. Խուշե
20. Ղազալ
21. Մազահերի
22. Մաջլես
23. Մեսրահ
24. Նեզարեսթան

- 25.Նեղա
- 26.Ռազի
- 27.Ռամին
- 28.Ռովչանայի
- 29.Չափքար
- 30.Սարվ
- 31.Սեքքե
- 32.Վահիդ
- 33.Օմիդ
- 34.Քարուն
- 35.Օթաղե Չափ
- 36.Օֆսեթ
- 37.Ֆարդին
- 38.Ֆորուհար
- 39. Ֆրանսուա Մալքե Քարամ

*Թեհրանի հայկական տպարաններում ամենից շատ գրքեր տպագրվել են «Ալիք», «Մոդերն», «Նայիրի», «Փարոս» եւ «Ֆարաբի» տպարաններում:*

*Փարոսը Թեհրանի հին տպարաններից է, որի հիմքը դրվել է քսաներորդ դարի սկիզբներում եւ եղել է բաժնետիրական:*

*Այս առթիվ 1927 թվականի Պարսկահայ Տարեցույցում (էջ 16) կարդում ենք.*

*«Մասնակի ձեռնարկներից պիտի հիշել ավելի քան 25 տարիներից ի վեր գոյություն ունեցող «Փարոս» ակցիոներական տպարանը, որը ուժեղ հիմքերի վրա դրված լինելով, Մաջլեսի տպարանից հետո, առաջնակարգ տեղն է բռնում մայրաքաղաքում»:*

*Ներկայումս Թեհրանում գոյություն ունեն հետեւյալ հայկական տպարանները որոնց համառոտ պատմականը ներկայացնում ենք ստորեւ.*

### **1.«Ալիք» օրաթերթի տպարան**

*«Ալիք» օրաթերթի հիմքը թեեւ դրվել է 1931 թվականին, բայց սկզբնական տարիներում տպագրվել է «Մոդերն» եւ այլ տպարաններում, իսկ 1948 թվականին ունեցել է իր գրաշարանոցը, իսկ 1950 թ. նաեւ իրեն տպագրական մամուլը, որով եւ տպագրել է նաեւ մեծ թվով գրքեր, մեծ մասամբ նաեւ դասագրքեր:*

*Տպարանը քանի տեղ տեղափոխվել է, ներկայումս դեռեւս մամուլը գտնվում է «Ջոմհուրի» պողոտայում, բայց խմբագրությունը, վերջին տարիներում կառուցած իր անձնական փառավոր մի շենքի մեջ, որ գտնվում է հյուսիսային «Սոհրավարդի» պողոտայում:*

### **2.«Արաքս» տպարան**

*«Արաքս» տպարանը հիմնվել է 1954 թվականին, Հրաչ Մարտիրոսյանի կողմից, սույն տպարանում բացի հայերեն գրքերից, տպագրվել են նաեւ պարսկերեն եւ օտար լեզվյան գրքեր:*

Տպարանում ընդհանուր առմամբ տպագրվում են զանազան հայտարարութուններ, հարսանեկան քարտեր եւ այլ հրավերագրեր:

Հրաչը վախճանվել է 1997թվականի հոկտ. 26-ին որով տպարանը շարունակել է աշխատել նրա որդիների Զավիկի եւ Ռուբիկի ջանքերով:

Գտնվում է պողոտա «Սաադի»-ի վրա:

### 3.«Մոդերն» տպարան, Ընդկայիս «Զադիդ»

Հիմնվել է 1922 թվականին, սկզբում եղել է բաժնետիրական, բայց մնացել է հիմնադիրներից Ֆերդինանդ Սիմոնյանին, իսկ նրա մահվանից՝ 1960 թվականից հետո, գնվել է Տաճատ Պողոսյանի կողմից, վերջինիս մահից 1981 թվականից հետո, անցել է որդուն՝ Մարտիկ Պողոսյանին:

Հայերեն գրքերի, ինչպես եւ «Րաֆֆի» օրացույցների տպագրության խնդրում, վստահաբար, Թեհրանի տպարանների մեջ նա բռնում է առաջին տեղը, որ աշխատում է մինչեւ Մարտիկի կենդանության ժամանակ, երբ վախճանվեց:

Տպարանը զանազան վայրեր տեղափոխվելուց հետո, վերջապես տեղ գտավ իր սեփական շենքում, հյուսիսային «Ֆելեստին» պողոտայի Եթթա շենքում:

### 4.«Նայերի» տպարան

Հիմնվել է 1954 թվականին Սամուել Սարուխանյանի կողմից, հետագայում՝ 1970 թվականին, նրան ընկերացել է Սեպուհ Ամիրխանյանը, իսկ 1986 թվականից հետո, Սարուխանյանի մահվան պատճառով, սեփականություն է դարձել Ս. Ամիրխանյանի:

Տպարանում, բացի զանազան տպագրություններից, տպագրվել են նաեւ մեծ թվով հայերեն գրքեր, ինչպես եւ «Նայերի» պատի եւ գրպանի օրացույցները:

Վերջին տարիներում, երբ տպարանը վաճառվեց, ուստի սկսեց հրատարակչական աշխատանք, տպագրելով «Մանկական մատենաշար» եւ այլ զանազան գրքեր:

Տպարանը որ անցյալում գտնվում էր «Քալեջի Քառուղու» մոտ այժմ միայն գրավաճառանոցն է գտնվում այդտեղ՝ «Էնդելար» պողոտա համար 1022, իսկ տպարանը, «Արուզար» Սաֆի Ալիշահ պողոտայի վրա, Հովիկ էդգարյանից («Ջեներալ Մյուզիկ» հիմնարկ) գնված եռահարկ շենքի մեջ: Ս. Ամիրխանյանը վաճարելով տպարանն ու այդ շենքը, գրադվեց միայն Նայերի հրատարակչությունով, մինչեւ իր մահը 2011 2 թ., որից հետո հրատարակչության տնօրինումը անցավ նրա որդուն՝ Նարեկին:

### 5.«Նուրբախշ» (Մասիս)

Հիմնվել է 1955 թվականին Ղազար Ղազարյանի կողմից, որին հետագայում ընկերացել է Վահան Կարապետյանը: Տպարանում զանազան մանր տպագրություններից բացի, տպագրվել են նաեւ մեծ թվով հայերեն գրքեր ինչպես եւ անցյալում «Հուր», ամսագիրը եւ օտար լեզվյան գրքեր:

Վահան Կարապետյանը հետագայում բաժանվում է, իսկ Ղազարն եւս 1996 թվականի դեկտ. 18-ին կնքում է իր մահկանացուն, որով տպարանը մնում է Ղազարի որդուն՝ Վահան Ղազարյանին: Այստեղ տպագրվել է նաեւ Կանթեղ օրացույցը:

Գտնվում է «Սիե Թիր» (նախկին Ղավամասյթանե) պողոտայի վրա «Նորահար» շենքում:



## 6.«Ֆարարի»

*Հիմնվել է 1975 թվականին, Գեորգ Կիրակոսյանի կողմից, գտնվում է Ամիր Աթաբակ պողոտայի վրա:*

*Բացի զանազան մանրուսումնար տպագրություններից տպագրել ու տպագրում է նաև մեծ թվով հայերեն գրքեր:*

**Ա. Հայկական տպարաններում տպագրված  
գրքերի վիճակագրություն**

1-Ալիք տպարանում եւ նախքան տպարանի հիմնադրումը, Ալիքի հրատարակչականը լույս է ընծայել 474 գիրք (1937-2000թթ.):

2- Անի տպարանում տպագրվել են (1954-1982թթ.) 20 անուն հայերեն գրքեր:

3- Անիվ տպարան (1944-1966թթ.), տպագրել է 6 անուն գիրք:

4-Արաքս (1972-1980թթ.) տպագրվել է 5 անուն գիրք:

5-«Երազ» հրատարակություն (1984-1985թթ.) 3 անուն գիրք:

6-Թեհրան (1918-1921թթ.) տպարան 5 անուն գիրք:

7-Մողերն տպարան (1922-1996թթ.) տպագրվել է 372 անուն գիրք:

8-Նաիրի տպարան եւ հրատարակչութ. (1960-2000թթ.) 163 անուն գիրք:

9-«Նոր Հասկեր» (1937թ.) տպագրել է 3 անուն գիրք:

10-Նուրբախ տպարան (1958-1984թթ.) 16 անուն գիրք:

11-Վերածնունդ (1939-1947թթ.) 7 անուն գիրք:

12-Փարոս տպարան (1904-1969թթ.) 23 անուն գիրք:

13-Ֆարաբի տպարան (1981-2000թթ.) 113 անուն գիրք:

14-Պարսկական տպարաններում (1908-2000թթ.) 188 անուն գիրք:

գումար՝ 1398 անուն գիրք

Այսպիսով Իրանում տպագրված հայ գիրքը (1638-2000 թթ.) ունի հետեւյալ պատկերը.

-Նոր Զուղա	381
-Թավրիզ	88
-Թեհրան	1398
գումար՝	1867

Անկասկած է, որ հիշված թվերը չեն ներկայացնում Իրանահայ հայերեն տպագրությունների ամբողջական պատկերը, սակայն հենց այսքանը պարզապես ներկայացնում է այն իրողությունը որ Իրանահայ համայնքը մեծ ուղադրություն եւ կարեւորություն է տվել հայ գրքին:

Բացի նա Զուղայի, Թավրիզի եւ Թեհրանի տպարաններից Աբաղանու էլ աշխատել է «Կայծակյան» տպարանը:

**Պարսկերեն լեզվով հայկական գրքերը Իրանում**

Իրանահայ եւ իրանական առաջին տպարանի հիմնադրման ժամանակից մինչեւ 2008 թ. տպագրվել են առնվազն 178 անուն պարսկերեն գիրք հայ մշակույթի մասին, ուրեմն ընդհանուր պատկերը այսպես է լինում.

-հայերեն գրքեր	1867
-պարսկ. գրքեր	178
գումար՝	2045

Ուրեմն 1638-2008 թթ. ընթացքում Իրանում տպագրվել են շուրջ 2045 գիրք հայերեն եւ պարսկերեն լեզուներով եթե 10% էլ նկատի ունենանք ակնաթող եւ մոռացված կամ անհայտ հրատարակությունների համար ստանում ենք 2250 գիրք: Տպագրվող գրքերի թիվը ունի հարատեւ աճ: Ուրեմն հրատարակված գրքերից շուրջ 90%-ը հայերեն իսկ 10%-ը պարսկերեն

լեզուներով են եղել: Հայկական գրականություն պարսկերեն լեզվով հատկապես աճ է ունեցել 1979 թվականի իրանական հեղափոխության հաղթանակից հետո, հետեւյալ աղյուսակներն պարզապես ապացուցում են այս իրողությունը:

Ըստ Արշալույս Աղայանի կազմած մատենագրություն. (1638-2008թթ.)

**Հայերեն**

1-Արվեստ	30	անուն գիրք=	1.4%
2-Բառարան	16	»	0.7%
3-Բժշկական	21	»	1%
4-Գրականություն	607	»	28.9%
5-Դասագիրք	247	»	11.8%
6-Երաժշտական	48	»	2.3%
7-Իմացարանության	75	»	3.6%
8-Իրավունք	20	»	1%
9-Կանոնագրքեր	77	»	3.7%
10-Կրոնական-եկեղեցական	119	»	5.7%
11-Հրապարակախոսություն	169	»	8%
12-Հուշեր-կենսագրություն	96	»	4.6%
13-Պատմություն-տարեկիցներ	184	»	8.7%
14-տեղեկագիր-ուղեցույց	176	»	8.4%
15-Օրացույց	209	»	10%
<b>Ընդհանուր-ա</b>	<b>2094</b>	<b>»</b>	<b>100% 97.3%</b>
<b>Օտարլեզու</b>	<b>58</b>	<b>»</b>	<b>2.7%</b>
<b>Ընդհանուր-բ</b>	<b>2152</b>	<b>»</b>	<b>100% 93.2%</b>
<b>մամուլ</b>	<b>157</b>		<b>6.8%</b>
<b>Ընդհանուր-գ</b>	<b>2309</b>	<b>»</b>	<b>100% 97.1%</b>
<b>իրանահայ հրատ.</b>	<b>69</b>		<b>2.9%</b>
<b>(այլ երկրներ.)</b>			
<b>Ընդհանուր-դ</b>	<b>2378</b>	<b>»</b>	<b>100%</b>

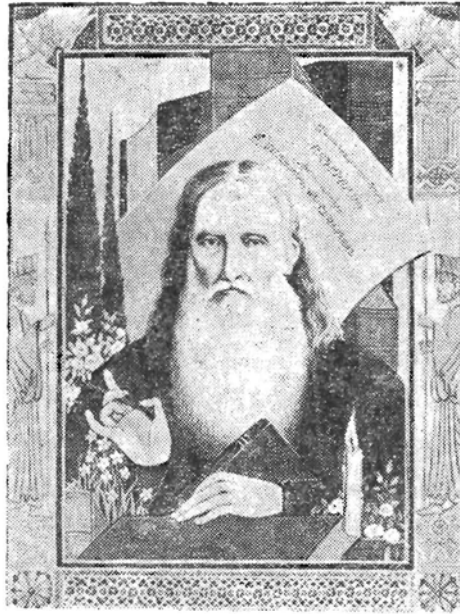
**Հայ մշակույթի մասին Իրանում տպագրված  
գրականություն (պարսկերեն)**

	Նյութ	1636-1979	1979-2008	զուգար
1	Կենսագրություն (էջ)	2886	1183	4069
		<b>%71</b>	<b>%29</b>	<b>%100</b>
2	Բառարանագրություն(էջ)	2634	5775	8409
		<b>31%</b>	<b>69%</b>	<b>100%</b>
3	Ժատմագիտություն, մշակույթ(էջ)	3330	9540	12870
		<b>26%</b>	<b>74%</b>	<b>100%</b>
4	Գրականություն (էջ)	4836	5368	10204
		<b>47%</b>	<b>53%</b>	<b>100%</b>
5	Ընդհանուր (էջ)	13686	21866	35552
		<b>38.5%</b>	<b>61.5%</b>	<b>100%</b>

1	Տարիներ	1979-1636=343	2008-1979=29	2008-1636=372
2	տարեկան միջին (էջ)	40	754	96
3	տարեկան միջին տոկոս	40/794=	754/794	40+754=794
		<b>%5</b>	<b>%95</b>	<b>%100</b>
4	տարեկան միջին մշակույթի և պատմության մասին (էջ)	3330/343=10	9540/29=328	328+10=338
		տարեկան էջ	տարեկան էջ	տարեկան էջ
		<b>%3</b>	<b>%97</b>	<b>%100</b>

## Իրանահայ մամուլ

Հայ առաջին պարբերական մամուլը՝ «Ազդարարը»-ը լույս է տեսել 1794 թվականին, Հնդկաստանի Մադրաս քաղաքում, իրանահայ Հարություն քհն. Շմավոնյան Շիրազեցու ջանքերով: Ուստի աշխարհում առաջին հայերեն մամուլի հրատարակման նախաձեռնությունն ու պատիվը պատկանում է իրանահայուհայեր:



**ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՀՆՅ. ՇՄԱՒՈՆԵԱՆ**  
( 1750 - 1824 )

Հարություն քհն. Շմավոնյանը, ծնվել է Շիրազում 1750 թվականին, նախ սովորել է ծննդավայրում, ապա Նոր Զուղայի Սբ. Ամենափրկիչ վանքում, ուր եւ երիտասարդ հասակում ձեռնադրվել է քահանա եւ վերադարձել Շիրազ, հովվելու իր հոտը:

Հագիվ կյանք մտած եւ հոգեւոր աշխատանքի լծված, դժբախտությունն է ունենում մեկ շաբաթվա ընթացքում՝ կորցնելու իր երկու փոքր տղաներին, որոնց վիշտը շատ խորն է ազդում նրա վրա եւ թողած տունն ու տեղ, քաշվում է Շիրազին մոտիկ «Բարաքուհ» լեռը, պարսիկ սուֆի դերվիշների մոտ, ուր սովորում է պարսկերեն լեզուն ու գրականությունը եւ հմտնաում աստվածաբանության մեջ:

Շիրազի հայերը ամեն ջանք թափում են, նրան կրկին իր ընտանիքի գիրկը վերադարձնելու ուղղությունը, սակայն երբ տեսնում են անհնար է, ուր մնացել էր արդեն յոթը տարի, դիմում են Սբ. Ամենափրկիչ Վանքի առաջնորդին եւ 1784 թվականի մի կոնդակով, նրան ուղարկում են Մադրաս, որպես ծխատեր քահանա:

Մադրասի ժողովուրդը տեսնելով նրա մեղմ ու քաղցրարարո բնավորությունը, որոշում է ընդմիջտ պահել նրան իրենց մոտ, ուստի Առաջնորդի թույլտվությամբ մորը, կնոջը եւ աղջկան Շիրազից Մադրաս են տանում, վերականգնելով հուսալքված քահանայի լքված օջախը:

Հարուժյուն քահանան կարճ ժամանակից հետո, լծվում է մշակութային կռանդուն աշխատանքի, 1789 թվականին հիմնվում է իր սեփական տպարանը եւ սկսում է գրքեր տպագրել, իսկ 1794 թվականի հոկտեմբերից մինչեւ 1796 թվականը, հրատարակում է «Ազդարար» ամսագիրը, որից տպագրվում է 18 համար միայն:

«Ազդարար»-ը, իր հրատարակման 175-ամյակի առթիվ, ինչպես հիշվեց, տպագրվեց 1970 թվականին Գալուստ Գուլբենգյան հիմնարկության հայկական մատենաշարով, երկու հատորով, նմանահանուժյամբ եւ ոֆսեթ եղանակով, Փարիզում:

Հարուժյուն քհն. Շմավոնյանը վախճանվել է 1824 թվականին, Մադրասում եւ թաղվել Սբ. Աստվածածին եկեղեցու բակում, տապանաքարն ունի հետեւյալ արձանագրուժյունը.

«Որ ի սուրբ կրօնի լեալ արթուն վարուք.

Ուշիմ եւ զգօն, յամենուստ յարգեալ,

Ճարտար, խոհամիտ եւ նուրբ հանճարիւք,

Հանգեալ զծէր կեանս, կայ աստ հողացեալ,

Աստ հանգչի Տէր Յարութեւն Շմաւոնեան բարեկրօն,  
աւագերէց Մադրասիս հայոց, ծնեալ ի Շիրագ, վախճանեալ յամի  
տեառն 1824 Յեւրէր 9,

ի հասակի 74 ամաց: Քահանագործեալ աստ արթնութեամբ զամս  
քառասուն»<sup>17</sup>:

Իրանում հրատարակված առաջին հայերեն մամուլը եղել է Թեհրանում տպագրված «Շավիղ» շաբաթաթերթերը (1894-97), սակայն երկար տարիներ ենթադրվում էր, որ առաջինը Ռաշտի «Համայնք» լրագիրն էր (1880) բժիշկ Ալեքսանդր Աթաբեկյանի խմբագրուժյամբ: Իրանահայ անվանի բանասերներ հանգուցյալ Ջանի Հանանյանի եւ Լեւոն Մինասյանի մանրակրկիտ ուսումնասիրուժյամբ<sup>18</sup> հետազայում պարզվեց, որ «Համայնքը» տպագրվել էր ժնեւում Բժիշկ Ալեքսանդր Աթաբեկյանի միջոցով, երբ նա այնտեղ էր բնակվում, իսկ Ռաշտ փոխադրվելուց հետո այն շարունակվել է հրատարակվել ժնեւում, ուստի չի գտնվել այդ լրագրից, որը տպագրված լինի Ռաշտում:

Այս թյուրիմացուժյունը մեծ հավանականուժյամբ ստեղծվել էր Գարեգին Լեւոնյանի կողմից հրատարակված «Հայոց Պարբերական մամուլը, Լիակատար ցուցակ հայ լրագրուժյան սկզբից մինչեւ մեր օրերը (1794-1934)»<sup>19</sup> գրքում ոչ փաստացի հայտարարուժյամբ, մանավանդ, որ հետազայում իր հրատարակած մյուս աշխատուժյունում<sup>20</sup> հեղինակը խոստովանել է, որ անձամբ չի տեսել «Համայնք» լրագրի որեւէ համար, ուստի չի կարող դրա իսկուժյունը հաստատել: Յավոք մյուս գրողներն էլ հետեւելով Գարեգին Լեւոնյանին իրենց հողվածներում եւ աշխատուժյուններում կրկնել եւ ընդօրինակել են այդ անճշտուժյունը:

<sup>17</sup> - «Նոր Ազդարար» կարկաթա. Ավ. քհն. Եղգարյան. 1953թ., համար 9-11 էջ 27:

Լ. Գ. Մինասյան. Իրանահայ պարբերական մամուլը 1894-1994. Նոր Ջուղա, 1994թ., էջ 14-15:

<sup>18</sup> - Ջանի Հանանյան. «Թեհրանի առաջին հայկական տպարանը եւ իրանահայ անդրանիկ պարբերականը». Բաֆֆի տարեգիրք. հ. գ., 1970թ. էջ 277-290:

Լ. Գ. Մինասյան. «Իրանահայ պարբերական մամուլը 1894-1994թթ.». Նոր Ջուղա, 1994թ., էջ 16-21: Նաեւ նրա զանազան հողվածները, օրինակ Այլիք, 1984թ., 25 հունիս, եւ Այլիք, 1985թ., 29-31, եւ այլն:

<sup>19</sup> - Գ. Լեւոնյան. նշվ. աշխ., Երեւան, 1934թ.:

<sup>20</sup> - Գ. Լեւոնյան. «Հայ գիրքը եւ տպագրուժյան արվեստը». Երեւան, 1946, էջ 239-240:

Հետաքրքրական է որ «Ղարաղաղ» թերթում արդեն 1913 ովականին անդրադարձ էր եղել «Շավիրի» մասին, որպես իրանահայ «անդրանիկ օրգանը»<sup>21</sup>:

Իրանահայ Մամուլի մատենագիտության մասին մինչ այս հրատարակվել են զանազան աշխատություններ. բերենք մի քանի օրինակ.

-Գրիգորիս վրդ. Գալեմքյարյան. «Պատմություն հայ լրագրության». Վիեննա, հ. Ա, 1893թ.:

-Գարեգին Լեւոնյան. «Հայ պարբերական մամուլը». Ալեքսանդրապոլ, 1884թ., եւ Երեւան, 1934թ.:

-Հովհաննես Պետրոսյան. «Հայ պարբերական մամուլի բիրյիզրաֆիա». 3 հատորով (1956, 1957, 1954 Երեւան):

-Ամալիա Կիրակոսյան. «Հայ պարբերական մամուլի մատենագիտություն». Երեւան, 1970թ.:

-Մանուել Բաբլոյան. «Հայ պարբերական մամուլը, մատենագիտական համահավաք ցուցակ 1794-1980». Երեւան, 1986թ.:

-Հովակ Ստեփանյան. «Իրանահայ պարբերական մամուլը». Ալիք. Թեհրան, մարտի 22: (ներկայացվել է 37 մամուլ սրա միակ աղբյուրն է եղել Գ. Լեւոնյանի աշխատանքը):

-Անհայտ հեղինակ. Իրանահայ մամուլի ցանկ. Ալիք. 1944թ., հոկտ. 20: (ներկայացվում է 43 անուն):

-Շավասպ Պետրոսյան. «Իրանահայ մամուլը, սկզբից մինչեւ մեր օրերը. Ալիք. Թեհրան, 1976թ., սեպտ. 4-16:

-Տաճատ Պողոսյան. «Կարեւոր ճշտումներ եւ հավելումներ» (Շավասպի հոդվածի նկատմամբ). Ալիք. 1976թ., հոկտ. 21-նոյ. 6:

-Լ. Գ. Մինասյան. «Իրանահայ պարբերական մամուլը» որը գտնվում է է հեղինակի «Մոդերն տպարանը եւ իր տպագրած գրքերը» աշխատության մեջ. Նոր Ջուղա 1984 էջ 95-106, ներկայացվել են 66 տպագիր եւ 51 մեքենագիր եւ ձեռագիր մամուլ, ընդամենը 117:

-Ժիրայր Դանիելյան. «Միյուռքահայ նոր պարբերական մամուլը 1967-1980թթ.». Հայկազգյան հայագիտական հանդես. համար 8-9, Բեյրութ, 1980 եւ 1981թ.:

- راهنمای مطبوعات ارمنی در ایران و جهان. ادوارد گلبنگیان. ترجمه ماری اوختنس. تهران: نشر آلیک، ۱۳۴۷۰

(۱۹۶۸). ۲۸ نشریه معرفی شد.

-Լ. Գ. Մինասյան. «Իրանահայ պարբերական մամուլը 1894-1994». Ն. Ջ. 1994 թ., ներկայացվել են 75 տպագիր եւ 78 մեքենագիր եւ ձեռագիր մամուլ, ընդամենը 153:

-اسماعیل رایین. ایرانیان ارمنی. تهران: ۱۳۵۶، چاپ دوم. معرفی ۵۹ نشریه.

-محمد صدر هاشمی. تاریخ جراید و مجلات ایران. اصفهان: ۱۳۶۳، ۴ جلد، چاپ دوم.

-ژانت لازاریان. دانشنامه ایرانیان ارمنی. تهران: ۱۳۸۴ (۲۰۰۳) چاپ اول. ۱۳۸۸ (۲۰۰۹) چاپ دوم. معرفی ۸۱ نشریه.

-Էդ. Բաղդասարյան. Ակնարկ իրանահայ համայնքի պատմության. Թեհրան, 2002թ., էջ 63-70, ներկայացվել է 30 անուն մամուլ:

-Հ. Փահլեւանյան. Իրանահայ մամուլի ժամանակագրական ցուցակ (1894-1979) «Իրանահայ համայնքը». Երեւան, 1989թ., էջ 302-310: Ներկայացվել է 73 տպագիր մամուլ:

<sup>21</sup> - «Ղարաղաղ». համար 3-4, էջ 36:

-*էղիկ Բաղդասարյան. «Թեհրանի հայկական մամուլը». Թեհրանահայ գաղութի պատմություն. Թեհրան, 2002թ., ներկայացվել է 55 տպագիր եւ 33 ձեռագիր եւ մեքենագիր մամուլ, ընդամենը 88 (միայն Թեհրան)<sup>22</sup>:*

- ادیک باغداساریان. نگاهی به تاریخ ارمنیان تهران. تهران: ۱۳۸۰. معرفی ۶۵+۷۹ نشریه، کلا ۱۴۴.

---

<sup>22</sup> - ادیک باغداساریان. نگاهی به تاریخ ارمنیان تهران. تهران: ۱۳۸۰. معرفی ۶۵+۷۹ نشریه، کلا ۱۴۴.

*Սույն աշխատության այս բաժնում աշխատել ենք ներկայացնել ամենաարդիական եւ ճշգրիտ ցանկը:*



## Իրանահայ մամուլը 1894-2012 թթ.

Իրանահայ գաղութում առաջին հրատարակությունը եղել է «Մաղմոսարանը», որը լույս է տեսել 1638 թ. Նոր Զուղայում<sup>23</sup>: Ինքնահնար եւ ինքնաշեն տպագրական մեքենայով (որը ստեղծվեց Խաչատուր Կեսարացու ջանքերով 1636-1638 թթ.)<sup>24</sup>: Այսպիսով, առաջին տպագրական մամուլի ստեղծումն ու տպագրված գիրքը Իրանում եւ Միջին Արեւելքում վերագրվում է հայերին եւ մասնավորապես իրանահայերին<sup>25</sup>:

Իրանահայ առաջին տպագրված գրքի եւ տպագրության թվականի մասին չփոթել են Գարեգին Լեւոնյանը<sup>26</sup> եւ Հ. Հ. Մարտիրոսյանը<sup>27</sup>:

Նախորդ գլուխներում արդեն հիշատակված Թեհրանահայ ուսումնասիրաց ընկերությունը (հիմնադիրներ՝ Մ. Մարգարյան, Հ. Գասպարյան եւ Կ. Բագիրկանյան), որը ամենաուշը հիմնադրվել էր 1870թ., ինչպես նշել ենք նրանց ջանքերով հիմնադրվեց Հայկազյան դպրոցը: Նրանք կրթական այս գործունեությունը լրացնելու նպատակով որոշում են Թեհրանում հիմնել մի հայկական տպարան եւ այդ կապակցությամբ Միքայել Մարգարյանը նամակագրություն է սկսում Ջավայի հայոց հետ: Նախքան 1888 թ. բանակցությունները շարունակվում են Ջավայի հայ համայնքում, Թեհրանում հայկական տպարան հիմնելու օգտին լինելիք նպաստի համար, որի քանակն էլ 1000 գիրքը (չուրջ 275 թուման) էր որոշվել<sup>28</sup>: Այսպիսով նրանց նյութական օժանդակությամբ հավանաբար 1890 թվականին<sup>29</sup> (սուլյն թվականը անշուշտ 1888 թվականից հետո եւ 1894թ. առաջ է եղել) հիմնվում է Թեհրանի առաջին՝ Ջավահայ տպարանը: Իրանահայ առաջին թերթը, «Շավիղը» լույս է տեսել հենց այս տպարանում: Նույն տպարանում է տպագրվել նաեւ «Աստղ արեւելյան» շաբաթաթերթը:

Այնուհետեւ մինչեւ 20-րդ դարի երկրորդ կեսը Թեհրանում հիմնվում են հայկական այլ տպարաններ. Փարոս (1901-1963), Մողերն (ներկայիս Ջադիդ 1922-ից), Վերածնունդ (Բորոխ, 1933-1953), Իրանչափ (1942-1956), Ալվան (1943-1952), Այիք (1950), Նուրբախչ (Մասիս, 1955), Անի (1956-1980), այժմ հայկական չէ եւ վերանվանվել է Նախոսթին, Արաքս (1955), Նաիրի (1954), Ֆարաբի (1975) եւ մի շարք այլ տպարաններ, որոնց հիմանդրման ստույգ տարեթիվը անորոշ է (Անիվ, Բոսֆոր, Գարուն, Գուտենբերգ, Գրոհ, Թեհրան, Խայամ, Ջափքար, Ռազի, Ռոշանայի, Ֆրանսուա Մալքե Քարամ)<sup>30</sup>:

Թեհրանում բազմաթիվ չեն հայկական հրատարակչությունները: Որպես հրատարակիչ աշխատել են Այիք թերթի հրատարակչությունը, եւ Նաիրին (տպարան եւ հրատարակչություն): Թեհրանի տպարանները ներկայումս օժտված են համակարգչային համակարգերով, այսպիսով այժմ հնարավոր է հայկական տպագրություններ ձեւակերպել մեծ թվով հայկական եւ պարսկական տպարաններում: Վերջին տարիներին Թեհրանում

<sup>23</sup> - Լ.Գ. Մինասյան. Նոր Զուղայի տպարանն ու իր տպագրած գրքերը. Ն. Զուղա, 1972թ., էջ 17:

<sup>24</sup> - ادیک باغدا ساریان (گرماتیک). نگرشی بر چاپ ارمنی. آراکس. شماره ۶۸-۶۷، ص ۳.

<sup>25</sup> - Նույն տեղում:

<sup>26</sup> - Գ. Լեւոնյան. Հայ գիրքը եւ տպագրության արվեստը. Երեւան, 1958թ., էջ 84:

<sup>27</sup> - Մերձավոր եւ Միջին Արեւելքի երկրներ..., 4.8, էջ 267:

<sup>28</sup> - Բաֆֆի տարեգիրք. 1970թ., էջ 277-283:

<sup>29</sup> - Լ. Գ. Մինասյան. Մողերն տպարանը եւ իր տպագրած գրքերը 1922-1982թթ., Ն. Զուղա, 1984, էջ 14:

<sup>30</sup> - Նույն տեղում. էջ 13-14:

իրենց աշխատանքն են սկսել հայերեն համակարգչային գրաշարութեան հիմնարկներ (այժմ երեք հիմնարկութիւն):

Ինչպես նշեցինք, իրանահայ առաջին տպագիր թերթը Թեհրանի, «Ջափահայ» տպարանում տպագրված, «Շավիղ» շաբաթաթերթն է, որը լույս է տեսել 1894-1897 թթ.: Ստորեւ ներկայացվում են իրանում տպագրված պարբերական մամուլը, նրա բովանդակութեան բնույթը, հրատարակման թվականը եւ խմբագիրը ըստ ժամանակագրական կարգի.<sup>31</sup>

1. Շավիղ- Ազգային, գրական եւ քաղաքական շաբաթաթերթ (1894-1897թթ.). Անդրեաս Բեկնագարյան (ա), Հ. Մասեհյան (1894թ.), Վրթանես Փափազյան (խ.)<sup>32</sup>:



2. Աստղ արեւելյան- Ազգային, գրական եւ քաղաքական շաբաթաթերթ, 1896-Գեյոֆյանց Սոկրատ (խ.):
3. Արշալույս- Երկշաբաթաթերթ, 1912թ., Արսեն Միքայելյան (ա.), Ջորա Սազինյան, Հ. Հովհաննիսյան (խ.):
4. Առավոտ- Շաբաթաթերթ, 1919-1920թթ., Համբարձում Բագիլ (ա.), Ջորա Սազինյան, Հ. Հովհաննիսյան (խ.):
5. Իրանի աշխատավոր- Շաբաթաթերթ, 1920-1921թթ., Վահան Մեսրոպյան (ա.):
6. Իրանի առավոտ- Շաբաթաթերթ, 1919թ.<sup>33</sup>:



7. Բոբոխ- Ազգային-հասարակական, սոցիալ-դեմոկրատական, երգիծագովեստական երկշաբաթաթերթ, ապա շաբաթաթերթ, 1920-1942թթ., Արմենակ Աղայան (ա), Հայկ Գարգաչ (ա. եւ խ.), համարվում է իրանահայ առաջին երգիծաթերթը:

<sup>31</sup> - Սուլեյմանյանի պատրաստելիս օգտագործել ենք հետեւյալ աղբյուրները, աշխատելով լրացնել եւ ուղղել նրա պակասն ու վրիպումները.

- Բաֆֆի տարեգիրք. 1970թ., էջ 277-290:

- Լ. Գ. Մինասյան. Իրանահայ պարբերական մամուլը 1894-1994, Ն. Ջուղա, 1944թ.:

- Մերձավոր եւ Միջին Արեւելքի երկրներ..., 4.8, էջ 267-268:

- Հ. Փահլեւանյան. Իրանահայ համայնքը. Երեւան, 1989թ., էջ 302-310:

- Բաֆֆի տարեգիրք. 1971թ., էջ 227-240:

- Մ. Բաբլոյան. Հայ պարբերական մամուլը - 1794-1980. Երեւան, 1986թ.:

- Այլք. 1994թ., մարտի 5, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 1993թ., օգոստոսի 22, մայիսի 5:

- Արաքս. 1993թ., նոյեմբեր-դեկտեմբեր (թիվ 61):

<sup>32</sup> - ա - արտոնատեր, խ - խմբագիր:

<sup>33</sup> - Լ. Մինասյանը չի հիշատակել այս թերթը, էսամայիլ Ռայինը նշանակել է, սակայն 1918թ., Բաբլոյանը 1919թ. կասկածով է նշել:

8. Հորիզոն- Հասարակական եւ աշխատավորական շաբաթաթերթ, 1920թ., Հակոբ Հովհաննիսյան (ա.):



9. Ռանչրար Իրանի- Հասարակական աշխատավորական, 1921-1924թթ., «Իրանի աշխատավոր», պարսկերեն թարգմանություն, Վահան Մեսոպյան:
10. Նոր կյանք- Քաղաքական, հասարակական եւ գրական շաբաթաթերթ, հետագայում՝ եռօրյա, Ստ. Խանրաբյան (ա.), Վարդան Հովհաննիսյան, Օննիկ Մխիթարյան (խ.) (առաջին համարը՝ 1922):
11. Բանվոր - Հասարակական-քաղաքական եւ գրական շաբաթաթերթ, 1923-1925թթ. Ծերուն Գինոսյան (ա.), Ղազար Սիմոնյան (խմբագրական մարմնի գլխավոր խմբագիր):
12. Մեհյան- Շաբաթաթերթ, 1924թ., Ավետիս Եղիայան (խ.):
13. Նոր պատգամ- Գրական-գեղարվեստական ամսագիր, «Միտք» միություն հրատարակություն, Հ.Հովհաննիսյան (ա.), Մ.Ղարաբեգյան (խ.):
14. Ռանչպար- Հասարակական, քաղաքական, գրական շաբաթաթերթ, հետագայում՝ եռօրյա, 1924 թ., Ա. Եղիայան (խ.):
15. Գաղափար- Հասարակական, քաղաքական, գրական շաբաթաթերթ, հետագայում՝ եռօրյա: 1925-1927թթ.: Արշակ Ղազարյան (խ.), Ա. Բեջանյան (ա.):
16. Նոր գաղափար- Տարեգիրք, լույս է տեսել մեկ գիրք (1926թ.):
17. Պարսկահայ տարեցույց- Տարեգիրք, 1927թ., 1929 եւ 1930թթ., Հայկ Գարգաչ (խ.):
18. Նոր խոսք- Քաղաքական, հասարակական, գրական եռօրյա, Ս. Սիմոնյան (խ.), 8-րդ համարից սկսած մեկ էջը՝ պարսկերեն:



19. Վերածնունդ- Քաղաքական, հասարակական, գրական օրաթերթ, 1930-1953 թթ., Հայկ Գարգաչ (ա. խ.) մինչեւ 1941թ. շաբաթաթերթ, ապա եռօրյա, 1943թ. օրաթերթ, 1947թ. եւ 1948թ., 1951 եւ 1952թթ. ունեցել է բացառիկ համարներ 29 նույնամբերին նվիրված սով. Հայաստանի 27-րդ, 28-րդ, 31-րդ եւ 32-րդ տարեդարձին:



20. Ալիք-Քաղաքական-հասարակական եւ գրական-գեղարվեստական շաբաթաթերթ (1931-1934թթ.), ապա երկօրյա (1935-1940թթ.), ապա օրաթերթ (1941-ից հետո):
21. Արուսյակ- Քաղաքական-հասարակական, գրական, տնտեսական եւ իրանագիտական երկօրյա, ապա օրաթերթ, 1935-1936թթ., Արտաշես Նազարյան (ա. խ.):

22. Արուսյակ- Քաղաքական-Հասարակական, գրական, գիտական անկախ օրաթերթ, 1935-1936թթ., Արտաշես Նազարյան (ա. խ.):
23. Նոր Հասկեր- Մանկապատանեկան երկչաբաթաթերթ, 1935-1936 թթ., Մարգարիտ Մարվարյան (ա. խ.), Մուշեղ Մարվարյան (խ.):
24. Նոր էջ- Գրականության տարեկան պարբերագիրք, 1935-1975թթ., եւ 1994, Զորայր Միրզայան, Արշավիր Մկրտչյան, Գ. Խանենց եւ ուրիշներ:
25. Նավասարդ- Գրական, գիտական երկամսյա Հանդես. 1937-1939 թթ., Մ. Մկրտչյան (հրատարակիչ), Հ. Թադեոսյան (խ.), Տաճատ Պողոսյան (խ.):
26. Բոբոխ պատանեկան- Երկչաբաթաթերթ, 1940-1943թթ., Հայկ Գարգաչ:
27. Նոր աղբյուր- Մանկապատանեկան ամսագիր, 1942-1945թթ., Անդրե Տեր-Օհանյան (խ.):
28. Լույս- Գրական-գիտական երկամսյա Հանդես, 1943-1945թթ., Հ. Թադեոսյան (խ.), Հ. Գրիգորյան (խ.), Տ.Պողոսյան (խ.):



29. Յախավել- Երգիծական, պատկերազարդ երկչաբաթաթերթ, 1943-1958թթ., Եր. Բագեն Միրզոյան (խ.):
30. Յախավել, երգիծական ժողովածու, Թեհրան 1943-1944: խմբ. Երվանդ Բագեն:
31. Մշակույթ- Հայ մշակութային միութեան տեղեկագիր, 1944թ., ընդամենը մեկ համար 12 էջով:
32. Գարուն- Հայ պատանեկան մշակութային միութեան հրատարակուիթյուն, 1945թ., ընդամենը երկու համար:



33. Աշխատանք- Քաղաքական, հասարակական եւ գրական եռօրյա, ապա՝ օրաթերթ, 1946-1947թթ., Գ.Հակոբյան (ա.):
34. Գիտութիւն եւ արվեստ- Հայ համալսարանականների ընդհանուր միութեան հրատարակութիւն, 1946թ., մեկ համար:
35. Ազգարար ճշմարտութեան- Հոգեվոր պարբերաթերթ ամսագիր. Աղվենտիստ եկեղեցու հրատարակութիւն, 1947թ., Հ. Տ. Գրիգորյան (խ.), երեք համար:
36. Արփի- Գրական, հասարակական ամսագիր, 1949-1955թթ., Հովսեփ Թադեոսյան (խ.):
37. Արփի, մանկական Արփի հավելված, Թեհրան, 1950-1953:



- 38. Արմենուհի- Գրական, պատմագիտական եւ արվեստի հանդես, 1949-1955թթ., Անդրե Տեր-Օհանյան (ա.):
- 39. Լուսաբեր- Մանկապատանեկան ամսագիր, 1949-1971թթ., Աշոտ Մուրադխանյան:
- 40. Էրոս- Գրական ժողովածու, 1950թ., Նորայր Ստեփանյան (ա. խ.), մեկ համար:



- 41. Նոր այգ- Շաբաթաթերթ, 1951-1953թթ., Ս. Սարգսյան (ա.):



- 42. Պահակ- Հասարակական, քաղաքական եւ գրական ամսագիր, 1951-1952թթ., Մուշեղ Մաստյան (ա. խ.):
- 43. Պահակ- Հասարակական, քաղաքական եւ գրական երկօրյա. 1951-1952թթ., Մուշեղ Մաստյան (ա. խ.):
- 44. Շանթ- Պարբերական հրատարակություն, Հայոց Դավթյան, Քուշեղ, Մարիամյան դպրոցների, ամսագիր, 1958թ., երկու համար:
- 45. Արարատ- Ամսագիր ՀՄԱԿ հրատարակություն 1959-1960թթ., Սեակ Սաղինյան (խ.):
- 46. Այլք- ամսագիր, 1961-1963թթ.:
- 47. Խաչբառ- Պարբերական, 1962թ.։ Վարդան Նազարյան:
- 48. Տեղեկատու- Իրանի հայ ավետարանական եկեղեցու գործակալության կրոնական պարբերաթերթ, 1962-1964թթ.:
- 49. Արմեն- Գրական, գեղարվեստական, գիտական, մարզական ամսագիր, 1963թ., երկու համար:
- 50. Այլք- պատանեկան, երկչաբաթաթերթ, 1969-1978թթ., Ռ. Ստեփանյան (ա.), Ժ. Ղարիբյան (խ.):
- 51. Բաֆֆի տարեգիրք- 1969, 1970, 1971թթ., գրական, պատմաբանասիրական, մշակութային հանդես, Տ. Պողոսյան (խ.):



- 52. Հուր- Պատմագիտական, գրական, բանասիրական եւ մշակութային ամսագիր, 1971-1974թթ., դուկտ. Գագիկ Հովակիմյան (ա. խ.), հայերեն-պարսկերեն:
- 53. Նոր խոսք- Շաբաթաթերթ, Հայ մշակութային կենտրոն, 1979-1980թթ., Սուրեն Համբարչյան (խ.):
- 54. Անդիշե վա հոնար (միտք եւ արվեստ)- Պատմական, գիտական, գրական ամսագիր, 1954թ., պարսկերենով, հայերեն բաժնի խմբագիր Հ. Խալաթյան:



- 55. Փյունիկ- Քաղաքական, Հասարական եւ գրական շաբաթաթերթ, 1979-1933թ., Ժորժ Համբարջյան (ա. խ.):
- 56. Նոր Խոսք, շաբաթաթերթ, Թեհրանի Հայ Մշակութային Կազմակերպության օրգան, Թեհրան 1979-1980, Սուրեն Համբարջյան (խ.):



- 57. Ծիածան- Գրական-մշակութային եւ Հասարակական ամսագիր, 1982-1988թթ., Ի.Ա.Մ. Միովյան հրատարակություն, Կ. Օհանջանյան (ա.):
- 58. Ծիածան, գրական, մշակութային եւ Հասարակական հանդես, ԻԱՄՄիովյան երիտասարդական բաժին, Նոր ուղղադրություն:



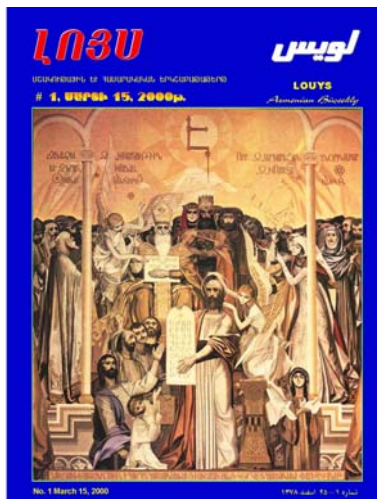
- 59. Արաբ- Գրական-մշակութային, Հասարակական ամսագիր 1987 թվականից առաջին երկու համարը կրել է, «Արագ» անունը, իսկ հետո, փոխվել է «Արաբ»-ի: Ունի պարսկերեն բաժին, Հակոբ Գրիգորյան (խ.), ապա Ա. Եսայան (խ.):



60. Ապագա ամսագիր, Թեհրան 1995-1999, խմբագիր արտոնատեր եւ խմբագիր էդիկ Բաղդասարյան (Գերմանիկ), հասարակական- մշակութային:



61. Ապագա հանդես , հայագիտակա-իրանագիտական եռամսյա հանդես, 2000-ից մինչ այժմ, արտոնատեր եւ խմբագիր էդիկ Բաղդասարյան (Գերմանիկ):

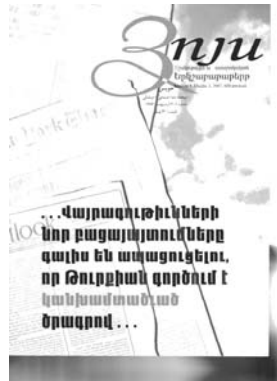


62. Լույս երկչաբաթաթերթ, այժմ ամսագիր 2000-իս մինչեւ այժմ, հասարակական- մշակութային, արտոնատեր եւ խմբագիր էդիկ Բաղդասարյան (Գերմանիկ):

63. Պայման եռամսյա մշակութային հանդես:



64. *Հանդես, եռամսյա գրական հանդես:*



65. *Հուլյս հասարակական մշակութային երկշաբաթաթերթ: արտոնատեր Լեւոն Ահարոնյան, խմբագիր Ռ. Սաֆարյան:*

66. *Նայիրի տարեգիրք, 2004, 2008, 2010թթ, հրատարակիչ Սեպուհ Ամիրխանյան՝ Նայիրի հրատարակչություն, Թեհրան:*

67. *Ազդարար, 1904-1905, Թավրիզ, շաբաթաթերթ, համար 1-34: Ատրպատականի Հայոց թեմի առաջնորդարան, իս. Մաշտոց վրդ. Փափագյան:*



68. *Հակաֆաշիստ, օրգան Ատրպատականի հակաֆաշիստ կոմիտեյի, Թավրիզ, 1943-1945, խմբագրել է կոլեգիան, անդամ էին Բաբկեն Չուգազսյանը Դավիթ Գեորգյանը եւ ուռիչներ:*

69. *Աղաղան, երկամսյա հանդես, «Ղարաղաղի Աղաղան գյուղի հայրենակցական միություն», Թավրիզ, 1912-1913:*

70. *Այգ, շաբաթաթերթ, 1912-1922, Թավրիզ, Հ.Յ.Դ. Ատրպատականի ԿԿ: խմբագիրներ՝ Մկրտում Սակհակյան եւ Գասպար Հակոբյան:*





71. Առավոտ, հասարակական, քաղաքական, գրական եւ տնտեսական շաբաթաթերթ, ապա եռօրյա: Թավրիզ, 1909-1911: Արտ. եւ խմբ. Հայրապետ Պանիրյան:



72. Արեւելք, քաղաքական, հասարակական, գրական թերթ, եռօրյա, Թավրիզ 1944-1946, Դավիթ Գեորգյան, տպագրվել է նոր ուղղագրությամբ:

73. Արշալույս, պատանեկան շաբաթաթերթ, ՀՅԴ պատանեկան օրգան, Թավրիզ 1918-1919:

74. Գրասեր, գրական, գեղարվեստական, աշակերտական այմանախ, Թավրիզ, 1919 անսաթերթ: փոխարինել է Կոհակ-ին

75. Գործ, պարբերական, 1903, մեկ համար միայն, Եղիշե ծ.վրդ. Մուրադյան:

76. Զանգ, քաղաքական-տնտեսական եւ գրական շաբաթաթերթ, օրգան Ս. Դ. Հնչակյան կուսակցության, Թավրիզ 1910-1922, Ալեքսանդր Տեր Վարդանյան (խ.):

77. Ընկեր, Նոր Զուղայի «Բոյ Սկաուլթս» միության օրգան, 1920, միայն երեք համար:

78. Թավրիզի հայտարարություններ, Թավրիզ 1910-1912: , Կարապետ եպս. Տեր Մկրտչկյան (խ.):

79. Խոսք, գրական երկամսաթերթ, Թավրիզ, 1913թ. Հրանդ դարիբյան (խ.):

80. Ղարադաղ, ամսագիր, օրգան Ղարադաղի Աղաղան գյուղի Հյարենակցական Միության, Թավրիզ 1913-1914, փոխարինել է Աղաղան հանդեսին, Վաղինակ սարգսյան (խ.):

81. Մինարեթ, հասարակական եւ գյուղատնտեսական շաբաթաթերթ, Թավրիզ 1919-1921, Առաքել Հարությունյան (խ.):

82. Միտք, ազգային-հասարակական գրական եւ քաղաքական շաբաթաթերթ, Թավրիզ 1912-1914, հրատարակիչ Ալեքսանդր Տեր Վարդանյան, տնօրեն՝ Միհրան Բաղդասարյան:

83. Վերելք, Թավրիզ, 1952, շաբաթաթերթ:

84. Նոր Զուղայի Ավետաբեր, շաբաթաթերթ, Նոր Զուղա, 1908-1911, հրատարակություն՝ «Բրիտանական եւ արտաքին Աստվածաշունչի ընկերություն»:



85. Նոր Զուղայի Լրաբեր, Նոր Զուղա, 1905-1908, Սպահանի թեմի հրատարակություն, Բաղդատ վրդ. Վարդազարյան (խ.):

86. Պայքար, օրգան Թավրիզի Ս.Դ. Հնչակյան երիտասարդական միության, Թավրիզ 1918-1919:

87. *Օտար փոռնջեր, թարգմանական-գրական զեղարվեստական հանդես, Թավրիզ, 1913, խմբագիր-հրատարակիչ՝ Ալեքսանդր Մելիք Վարդանյան:*

*Վերոնջյալ պարբերական մամուլից բացի ( 1-66 թեհերան իսկ 67- 87 այլ վայրեր), Իրանում լույս են տեսել նաև հետեվյալ ձեռագիր կամ լուսապատճենի եղանակով բազմացված մամուլը.*

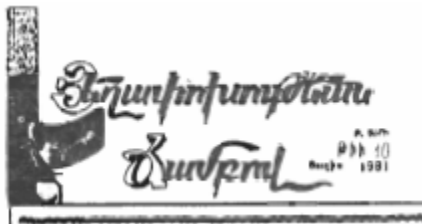
1. *Փարոս (1901թ.)*
2. *Աստղ (1920թ.)*
3. *Սպարտակ (1920թ.)*
4. *Տեղեկատու (1921-1922թթ.)*
5. *Պատանի (1923-1924թթ.)*
6. *Կայծ (1925թ.)*
7. *Կաթիլներ (1930թ.)*
8. *Ժայռ (1932-1933թթ.)*
9. *Լույս (1933թ.)*
10. *Մեղու (1933թ.)*
11. *Ուսանող (1934թ.)*
12. *Զարթոնք (1954թ.)*
13. *Աղբյուր (1954-1960թ.)*
14. *Փեթակ (1962թ.)*

## ՋԱՀԱԿԻՐ

15. *Ջահակիր (1963-1990թթ.)*
16. *Հուր (1967թ.)*
17. *Ուսանողական (1970-1971թթ.)*
18. *Անահիտ (1972թ.)*
19. *Արդ (1972թ.)*
20. *Պ.Կ. (Պատանեկան Կազմակերպություն, 1972 թ.)*
21. *Մենք (1974թ.)*
22. *Արարատ (1977-1989թթ.)*



23. *Հայ համալս. ընդ. միություն (1978-1982թթ.)*
24. *Աչակերտ (1979-1983թթ.)*



25. *Հեղափոխական ճամբով (1979-1982թթ.)*

- 26. Աչակերտի Ձայն, Թեհրան, 1979:
- 27. Արեվիկա (1980թ.)
- 28. Սուրհանդակ (1980-ից)
- 29. Կապ, 1979:
- 30. Այբուբեն (1981-1982թթ.)



- 31. Ուսուցիչ (1981-1982թթ.)



- 32. Տեղեկատու թեհր. հայոց թեմի (1982թ.)



- 33. Տեղեկատու հայկ. դպրոցի (1982-1983թթ.)

- 34. Տեղեկատու հայ ճարտ. (1987թ.)



- 35. ՊՀՄ, հասարակական քաղաքական, Թեհրան, 1997-1999

- 36. *Խոսնակ. Իրանահայ ազգային եւ Մշակութային միութիւն, Թեհրան:*
- 37. *Աշխարհատեսներ, Թեհրան, պարբերաթերթ:*



- 38. *Ազդարար, Շիրագ 1981-82*



- 39. *Անահիտ, Աբադան 1968-69:*
- 40. *Անպատի Մադիկ, 1925 Մարաղա*
- 41. *Արաքս, շաբաթաթերթ, Գյուլուշի գյուղ 1939-1340:*
- 42. *Արծվի Ատրպատականի, Թավրիզ 1938:*
- 43. *Բաղդադուշակութիւն, Աբադան, 1933:*
- 44. *Բյուրակն, Թավրիզ, 1936-1940:*
- 45. *Գյուղացու Ջայն, շաբաթաթերթ, Նոր Ջուղա, 1919-1920:*



- 46. *Դեպի Երկիր, Նոր Ջուղա, 1981-1986 ,ՀՅԴ:*
- 47. *Դուման, ամսաթերթ, 1935 Թավրիզ:*
- 48. *Դրագրկ, ամսաթերթ, Թավրիզ, 1963-1964:*
- 49. *Ջարկ, շաբաթաթերթ, Փերիայի Ղարղուն գյուղ, 1929:*
- 50. *Ջեյթուն, երկշաբաթաթերթ, Թավրիզ, 1938, մանկական-մարզական:*
- 51. *Ջեյթուն, երկշաբաթաթերթ, Թավրիզ, 1938 աշակերտական:*

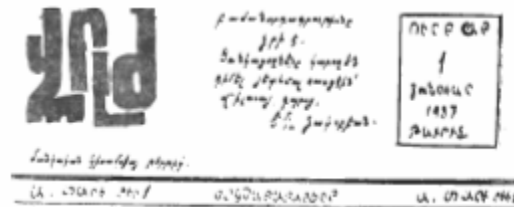


- 52. *Ժողովուրդ, շաբաթաթերթ, Նոր Ջուղա, 1979:*
- 53. *Լիլիպոտ, երկշաբաթաթերթ, Թավրիզ, 1930-1931:*
- 54. *Կամուրջ, Նոր Ջուղա, 1938-1939:*
- 55. *Կամք, Թավրիզ, 1939-1942:*
- 56. *Կյանք, կիսամսյա, Թավրիզ, 1925-1926:*

- 57. **Կոհակ, Թավրիզ**, 1918:
- 58. **Հայ երիտասարդ, ամսագիր, Նոր Ջուղա**, 1953:
- 59. **Հայելի, Թավրիզ**, 1916:
- 60. **Հեռագիրներ, Թավրիզ**, 1914:
- 61. **Հուր, Թավրիզ**, 1939, **Կիսամսյա**:
- 62. **Հուր, Թավրիզ**, 1967, **ամսաթերթ**:
- 63. **Մահակ, շաբաթաթերթ, Մարաղա**, 1921:
- 64. **Մանկագիրք, Նոր Ջուղա**, 1985:
- 65. **Մանուկ, Սպահան**, 1930-1931:
- 66. **Մարտ, Թավրիզ**, 1936-1938:
- 67. **Մերոպ Մաշտոց, Աբաղան**, 1962:
- 68. **Մշակույթ, Ահվազ**, 1979:
- 69. **Մտրակ, Նոր Ջուղա**, 1920:
- 70. **Նշտարակ, Ռաշտ**, 1893:
- 71. **Շարժում, Թավրիզ**, 1954:
- 72. **Շարժում, Քերմանշահ**, 1980:



- 73. **Ջանքեր, Նոր Ջուղա**, 1914-1919:
- 74. **Ռեյտերի հեռագիր, Թավրիզ**, 1919:
- 75. **Սասուն, Թավրիզ**, 1938:
- 76. **Սպարտակ, Թավրիզ**, 1920:



- 77. **Վրեժ, շաբաթաթերթ, Թավրիզ**, 1935:



- 78. **Վրեժ Հայաստանի, Թավրիզ**, 1935:



- 79. Տեղեկատու Նոր Զուգայի, 1977-1994, Նոր Զուգա:
- 80. Տեղեկատու Շահինշահի, 1983:
- 81. Բաֆֆի երիտասարդական, Թավրիզ, 1979:
- 82. Փայլակ-Կայծ, Թավրիզ, 1898-1903:
- 83. Փարոս, Թավրիզ, 1912:

### ԱԼԻՔ

ՀՅԴ կուսակցության հասարակական քաղաքական, գրական-գեղարվեստական պաշտոնաթերթ: Ըույս է տեսնում 1931-ից Թեհրանում՝ նախ որպես շաբաթաթերթ, ապա կիսաշաբաթաթերթ, 1935-ի հունվարից՝ երկօրյա, այնուհետև՝ երեկոյան օրաթերթ: Անդրադառնում է համաիրանական լուրերին, իրանահայ կյանքին, սփյուռքի եւ Հայաստանի իրադարձություններին, ՀՅԴ գաղափարախոսության հարցերին: Թերթի արտոնատերերն են եղել Ա. Միքայելյանը, Ա. Բարայյանը, Ռ. Ստեփանյանը, 1989-ից՝ Ա. Աճեմյանը, խմբագիրներ՝ Հ. Հովհաննիսյանը, Տ. Պողոսյանը, Բ. Մինասյանը, Ն. Պահլավունին, Հ. Խալաթյանը, Էդ. Երիցյանը, Ն. Էլսայանը, Սեդա դավթյանը, Դերենիկ Մելիքյան: Այժմ ունի նաև կայքէջ:

### ԱՅԳ

Հանրամատչելի շաբաթաթերթ, ապա՝ հասարակական-քաղաքական եռօրյա, այնուհետև՝ երկօրյա: Հրատարակվել է 1912-22-ը Թավրիզում: Խմբագիրներ՝ Մ. Սահակյան, ապա Գ. Հակոբյան:

### ԱՊԱԳԱ ամսագիր

Մշակութային եւ հասարակական անկախ ամսագիր: Առաջին համարը լույս է տեսել 1995թ. սեպտեմբերի 30-ին, Թեհրանում, սակայն երկրորդ համարից արգելվել է: Երեք տարի ընդմիջումից հետո, երբ ռեֆորմիստականները գործի գլուխ անցան, շարունակվել է 1998-ից մինչև 1999 թ. դեկտեմբեր, ընդամենը 15 համար, այնուհետև վերածվել է հայագիտական-իրանագիտական եռամսյա հանդեսի: Ամսագրի 2/3-ը հայերեն, իսկ 1/3-ը պարսկերեն էր տպագրվում: Էջերը հատկացվել էին իրանահայ համայնքի եւ հայրենիքի ամենակարեւոր հարցերին, ներկայացվում էին հայ եւ պարսիկ ժողովուրդների մշակութային արժեքները: Մեծ ազդեցություն թողեց իրանահայ համայնքում եւ զգաստացրեց թեմական իշխանություններին: Արտոնատեր եւ գլխավոր խմբագիրն էր Էդիկ Բաղդասարյանը (Էդ. Գերմանիկ): Այժմ ունի նաև կայքէջ:

### ԱՊԱԳԱ փանդես

Հայագիտական-իրանագիտական եռամսյա հանդես, առաջին եւ երկրորդ միացյալ համարները լույս են տեսել 2000 թ. ամռանը, Թեհրանում: Հանդեսը միջազգային սպառում ունի եւ հրատարակվում է հայերեն, պարսկերեն եւ անգլերեն լեզուներով: Արտոնատեր եւ գլխավոր խմբագիրն է Էդիկ Բաղդասարյանը (Էդ. Գերմանիկ): Այժմ ունի նաև կայքէջ:

## ԱՐԱՔՍ

Գրական, մշակութային, հասարակական ամսագիր ապա շաբաթաթերթ, սակայն հրատարակվում է պարբերական եղանակով, «Հայկական ժողովրդային շարժման» հրատարակչություն: Լույս է տեսնում ընդմիջումներով՝ 1987-ից թեհրանում: Արտոնատեր՝ Հ. Գրիգորյան եւ Ա. Եսայան: Պաշտպանել է Խորհրդային Հայաստանի շահերը, այժմ՝ վերապահումներով պաշտպանում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքականությունը: Թերթի առանցքային հարցը Հայ Դատն է: Անդրադառնում է իրանական, մասամբ՝ իրանահայ կյանքին: Յուրաքանչյուր համարում 5-10 էջ հատկացվում է պարսկերեն նյութերի հրատարակմանը: Պարսիկ ընթերցողին ծանոթացնում է հայկական հարցին: Այժմ ունի նաեւ կայքէջ:

## ԱՐԵՎԵԼՔ

Հասարակական-քաղաքական գրական շաբաթաթերթ, 1945-ից՝ եռօրյա: Լույս է տեսել 1944-46-ին, Թավրիզում: Հրատարակվել է «Հակաֆաշիստական թերթիկ» (1943-44թթ.), «Հակաֆաշիստական թերթ» (1944թ.), «Հակաֆաշիստ» (1943-45թթ.) անուններով: Խմբագիր՝ Դ. Գեւորգյան: Լուսարանել է ԽՍՀՄ հայրենական մեծ պատերազմի ընթացքը, տպագրել է հաղորդագրություններ եւ ակնարկներ հայ ռազմիկների քաջագործությունների մասին, ինչպես նաեւ՝ բանաստեղծություններ, պատմվածքներ, Խորհրդային Հայաստանի տնտեսական, գիտական ու մշակութային կյանքը պատկերող նյութեր:

## ԱՐՄԵՆՈՒՀԻ

Գրական-մշակութային եւ պատմագիտական ամսօրյա հանդես: Հրատարակվել է 1949-55-ը թեհրանում: Արտոնատեր՝ Ա. Տեր Օհանյան: Խմբագրական մարմին՝ Ա. Անտոնյան (Արմանտ), Ա. Մամյան, Ս. Խաչիկյան: Տպագրել է գրական, պատմական, գիտա-առողջապահական, արվեստաբանական հոդվածներ, նաեւ՝ հայ եւ համաշխարհային գրականության դասականների, ինչպես նաեւ իրանցի եւ իրանահայ սկսնակ գրողների գործերը: Պարբերաբար տեղեկություններ է տվել իրանահայ կրթական եւ մշակութային կյանքի մասին:

## ԱՐՓԻ

Գրական, գիտական, հասարակական ամսագիր: Հրատարակվել է 1949-55-ը թեհրանում: Հրատարակիչ խաբազիր՝ Հ. Թադեոսյան: 1950-53-ին ունեցել է մանկական «Արփի» հավելվածը: Տպագրել է գրական-գեղարվեստական, արվեստաբանական նյութեր, թարգմանություններ եւրոպական եւ հատկապես ռուս գրականությունից, մեծ տեղ է հատկացրել խորհրդահայ գրողների ստեղծագործություններին եւ միջազգային քաղաքական նորություններին: Մանկական «Արփի» հավելվածում տպագրվել են բանաստեղծություններ, հեքիաթներ, մանկական խաղեր:

## ԲՈՒՈՍ

Հասարակական, երգիծական երկշաբաթաթերթ, ապա՝ շաբաթաթերթ: Հրատարակվել է 1920-1942-ը թեհրանում: Արտոնատեր՝ Ա. Աղասյան, խմբագիր՝ Հ. Գարագաշ: 1933-ին ունեցել է «Մանկական բորոխ» էջը: 1930-ին «Բորոխի» հետ լույս է տեսել «Վերածնունդ» հասարակական-քաղաքական եւ գրական անկախ շաբաթաթերթը: Խարազանել է հայ

հասարակական կյանքի ստվերոտ կողմերը, պատկերել ժամանակի իրանահայ կյանքի ելեւեջները, արտացոլել հասարակական հոսանքների ձգտումներն ու տրամադրութիւնները: 1940-43-ը նրան կից հրատարակվել է երկու էջով «Բորոխ»-ի պատանեկան եւ մանկական բաժինը:

## ԳԱՂԱՓԱՐ

Հասարակական-քաղաքական գրական եռօրյա թերթ: Լույս է տեսել 1925-27-ը Թեհրանում, արտոնատեր՝ Ա. Բեգյան, խմբագիր՝ Ա. Ղազարյան: Ձգտել է սփյուռքը կապել մայր հայրենիքին, ջատագովել հայահավաքման գաղափարը՝ աջակցելով Խորհրդային Հայաստանի կառավարութիւնի միջոցառումներին: Մեծ տեղ է հատկացրել Խորհրդային Հայաստանի տնտեսական ու մշակութային կյանքին: Տպագրել է գիտագրական եւ գեղարվեստական նյութեր, թարգմանութիւններ: Պարբերականին կից 1926-27-ը լույս է տեսել «Նոր գաղափար» եռամսյա հավելվածը:

## ԶԱՆԳ

Հասարակական-քաղաքական, տնտեսական եւ գրական շաբաթաթերթ (վերջում՝ կիսաշաբաթաթերթ): Սոցիալ-դեմոկրատ Հնչակյան կուսակցութիւնի հրատարակութիւն: Լույս է տեսել 1910-22-ը Թավրիզում: Արտոնատեր՝ Ա. Պատմագրյան, հիմնադիր խմբագիր՝ Ալ. Տեր Վարդանյան, ապա՝ Վ. Մարսյան:

## ԼՈՒՅՍ

Մշակութային եւ հասարակականի երկշաբաթաթերթ այժմ ամսագիր: Լույս է տեսնում 2000 թ. մարտից Թեհրանում, անդրադառնում է իրանահայ գաղութի կյանքի բոլոր հարցերին, Հայաստանի, Արցախի եւ սփյուռքի կյանքին: Արտոնատեր եւ գլխավոր խմբագիրն է էդիկ Բաղդասարյանը (էդ. Գերմանիկ): Այժմ ունի նաեւ կայքէջ:

## ԼՈՒՍԱԲԵՐ

Մանկապատեկան, գրական, գեղարվեստական, մանկավարժական պատկերազարդ ամսագիր: Լույս է տեսել 1949-1971թթ. Թեհրանում: Արտոնատեր-խմբագիր՝ Ա. Մուրադխանյան հետագայում խմբագրել է Ա. Գառոնեն (Ա. Տեր-Բաղդասարյան): Տպագրել է հայ եւ օտար դասականների ստեղծագործութիւններ, արձակ եւ չափածո գործեր, պիեսներ, երգեր եւ այլն: Մատչելի նյութերով ներկայացրել է գրականութիւնի եւ արվեստի նշանավոր գործիչների կյանքն ու գործունեութիւնը (Կոմիտաս, Պ. Աղամյան, Ա. Իսահակյան, Ա. Զորյան եւ ուրիշներ), ծանոթացրել Հայաստանի պատմական հուշարձաններին երեխաներին ուսուցանել վարվելակերպի կանոններ:

## ԾԻԱԾԱՆ



Գրական, մշակութային եւ հասարակական ամսագիր: «Իրանահայ ազգային եւ մշակութային միութեան» օրգան: Հրատարակվել է 1982-88թթ. Թեհրանում: Արտոնատեր՝ Կ. Օհանջանյան: Անդրադառնում էր երկրի քաղաքական կարեւորագույն իրադարձություններին, ներկայացնում իրանահայ ազգային եւ մշակութային կյանքը, արտատպություններ կատարում հայկական մամուլից:

### ՀՈՒՅՍ

Երկշաբաթաթերթ 2007-ից առ այսօր, արտոնատեր՝ Լեւոն Ահարոնյան, խմբագիր՝ Ռ. Սաֆարյան: Հասարակական-մշակութային թեմաներով հոդվածներ է տպագրում, չունի հասարակական եւ համազգային հստակ ուղղվածություն: Այժմ ունի նաեւ կայքէջ, որում չի ներկայացվում թերթի նյութերը ամբողջությամբ:

### ՀՈՒՐ

Գրական, գիտական եւ հասարակական ամսագիր: Լույս է տեսել 1971-74 թթ. Թեհրանում, հայերեն եւ պարսկերեն: Խմբագիր՝ Գ. Հովակիմյան: Տպագրել է հայ եւ պարսիկ ժողովուրդների պատմական կապերն ու փոխհարաբերությունները լուսաբանող հոդվածներ, ուսումնասիրութուններ, բանասիրական գործեր: Ներկայացրել է իրանահայ մշակութային կյանքը, պարսիկ ընթերցողին ծանոթացրել դասական եւ ժամանակակից հայ գրողների ստեղծագործություններին: Ամսագրում տեղ են գտել նաեւ գիտական, մատենագիտական, մանկավարժական ուսումնասիրություններ:

### ՄԻՏՔ

Հասարակական-քաղաքական, գրական շաբաթաթերթ: Հրատարակվել է 1912-14թթ. Թավրիզում: Տնօրեն՝ Մ. Բաղդասարյան, խմբագիր-հրատարակիչ՝ Ալ. Տեր Վարդանյան: Անդրադարձել է իրանահայ գաղութի կյանքին, Հայաստանի եւ հայ ժողովրդի պատմական ճակատագրին, տպագրել իրանահայ գրողների ստեղծագործություններ, գրախոսականներ, մշակութային լուրեր:

### ՆՈՐ ԱՂԲՅՈՒՐ

Մանկապատանեկան ամսագիր: Հրատարակվել է ընդմիջումներով 1942-48թթ. Թեհրանում (1944-ին լույս չի տեսել): Խմբագիր՝ Ա. Տեր Օհանյան: Մեծ ուշադրություն է դարձրել իրանահայ երիտասարդության կրթության, բարոյական եւ գեղագիտական դաստիարակության հարցերին: Տպագրել է իրանահայ գրողների եւ համաշխարհային (թարգմանաբար) գրականության դասականների գործերի: Բնագիտությունը, արվեստի ու պատմությանը նվիրված հոդվածներ:

### ՆՈՐ ԷՋ

Գրական ժողովածու: Լույս է տեսել 1935-43թթ., 1953-78թթ. Թեհրանում՝ իրանահայ երիտասարդ ստեղծագործողների նախաձեռնությամբ: Խմբագիրներ՝ Զ. Միրզոյան, Գ. Խանենց: Տպագրել է իրանահայ արձակագիրների ու բանաստեղծների ստեղծագործությունները: Լույս է տեսել 24-րդ համարը Երեւանում:

### ՆՈՐ ԽՈՍՔ

Հասարակական-քաղաքական շարժաթերթ, Թեհրանի «Հայ մշակութային կենտրոնի» օրգան: Լույս է տեսել 1979-80/թթ. Թեհրանում, խմբագիր Սուրեն Համբարջյան:

### **ՀԱՅՐԵՆԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ**

Խորագիրը ծանոթացրել է Խորհրդային Հայաստանի գրականության ու մշակույթի նորություններին: Թարգմանաբար տպագրել է նաև ռուս եւ եվրոպացի գրողների գործերը:

### **ՆՈՐ ԿՅԱՆՔ**

Հասարակական-քաղաքական եւ գրական շարժաթերթ, հետագայում՝ եռօրյա: Հրատարակվել է 1922-27/թթ. Թեհրանում: Արտոնատեր՝ Ստ. Խանբաբյան, ապա՝ Վ. Հովհաննիսյան, խմբագիր Օ. Մխիթարյան («Ֆենիքս»):

### **ՆՈՐ ԶՈՒՂԱՅԻ ԼՐԱԲԵՐ**

Ամսաթերթ: Նոր Զուղայի ազգային հոգաբարձության հրատարակություն: Լույս է տեսել 1904-08/թթ. Նոր Զուղայում: Խմբագիր՝ Ի. Վարդազարյան: Տպագրել է հոգաբարձության եւ առաջնորդարանի տեղեկագրերն ու բարեգործական հաստատությունների գործունեության վերաբրյալ: Ծանոթացրել է Պարսկաստանի եւ Հնդկաստանի հայկական գաղթավայրերի կյանքին, տպագրել պատկահայ գրողների ստեղծագործություններ, ռուս եւ եվրոպական գրականության մնուշներ:

### **ՇԱՎԻՂ**

Գրական եւ քաղաքական շարժաթերթ: Իրանահայ առաջին պարբերականը: Հրատարակվել է 1894-97/թթ. Թեհրանում: Արտոնատեր ու հրատարակիչ (նաև անվանական խմբագիր) Ա. Բեկնազարյան: Խմբագիրներ՝ Հ. Խան Մասեյան (1894/թ.), Վ. Փափագյան: Մեծ տեղ է հատկացրել իրանահայ աշխատավորության, հատկապես գյուղացիության սոցիալ-տնտեսական, իրավական կենցաղային վիճակին, բարձրացրել լուսավորության հարցեր: Ունեցել է գրական հարուստ բաժին, թարգմանաբար ներկայացրել եվրոպական, ռուս եւ պարսիկ գրողներին:

### **ՊԱՀԱԿ**

Քաղաքական-հասարակական եւ գրական երկօրյա թերթ, Թեհրան 1951-1952/թ.: Ներկայացրել է իրանահայ հասարակական եւ քաղաքական ամենակարեւոր հարսերը: Արտոնատերը Մուշեղ Մասոյան: Թերթի գործունյա աշխատակիցներից էին նաև Մատվեյ Պետրոսյանն ու Մ. Սարվարյանը:

### **ՊԱՐՍԿԱՀԱՅ ՏԱՐԵՑՈՒՅՑ**

Թեհրան 1927, 1929, 1930/թթ.: Խմբագիր եւ հրատարակիչ՝ իրանահայ նշանավոր հասարակական եւ մշակութային գործիչ՝ Հայկ Գարազաչ: Իրանահայ համանայնքի պատմության մասին ունի շատ արժեքավոր հոդվածներ:

## ԶԱՀԱԿԻՐ

Հոգեւոր, բարոյագիտական, առողջապահական եւ տեղեկատու պարբերական (ամսաթերթ): Գալստյան եկեղեցու հրատարակութիւն: Լույս է տեսել 1963-90/թթ. Թեհրանում: Խմբագիր՝ Հ. Սալաքյան:

## ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴ

Հասարակական-քաղաքական, գրական լրագիր: Լույս է տեսել 1930-53 թթ. Թեհրանում՝ տարբեր պարբերականութեամբ (օրաթերթ, երկօրյա, եռօրյա եւ այլն): Խմբագիր-արտոնատեր՝ Հ. Գարագաշ: Լուսաբանել է իրանահայ համայնքի առօրյան, հանդես է եկել հանուն նրա միասնութեան: Լայնորեն ներկայացրել է Խորհրդային Հայաստանի տնտեսութեան, գիտութեան ու մշակույթի առաջընթացը, սփյուռքահայութեան գոյատեւման նախապայման համարել սերտ կապը հայրենիքի հետ: ԽՍՀՄ Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին անդրադարձել է ռազմաճակատի իրադարձութիւններին, հայ ռազմիկների սիրանքներին: Հետապատերազմյան շրջանում սատարել է հայրենադարձութեանը: Ունեցել է գրական բաժին, ուր հայ գրողների գործերից բացի թարգմանաբար ներկայացրել է պարսկական գրականութիւնը: Տպագրել է նաեւ գիտութեան ու մշակույթի տարբեր բնագավառներին նվիրված հոդվածներ: 1930-42/թթ. հրատարակել է նաեւ «Բոբոխ» հավելվածը: Իրանահայ առաջադիմական ամենաերկարակյաց մամուլն է համարվում մին այսօր:

## ՐԱՖՖԻ ՏԱՐԵԳԻՐՔ

Թեհրան, 1969, 1970, 1971/թթ., հրատարակիչ խմբագիր՝ Տաճատ Պողոսյան: 1971-ին հատրը լույս է տեսել 1984թ. խմբագրի դստեր՝ Արմինե Պողոսյանի կողմից, Լ. Գ. Մինասյանի խմբագրութեամբ: Ունի զնահատելի արժեքվոր հոդվածներ մանավանդ իրանահայութեան մասին:

## ՑԱԽԱՎԵԼ

Երգիծական պատկերազարդ երկչաբաթաթերթ: Լույս է տեսել 1943-1944/թթ. եւ 1950-1958/թթ. Թեհրանում: Խմբագիր՝ Ե. Բագեն (Միրզայան): 1943-44/թթ. հրատարակվել է որպէս ժողովածու (1-8 համար): Խարազանել է իրանահայ կյանքի արատավոր կողմերը:

## ՓՅՈՒՆԻԿ

Գրական, հասարակական-քաղաքական շաբաթաթերթ: Լույս է տեսել 1979-83/թթ. Թեհրանում: Հանդես է եկել իրանական հեղափոխութեանը սպառնացող ուժերի, միջազգային իմպերիալիզմի դեմ, ծանոթացրել ԽՍՀՄ քաղաքական կառուցվածքին եւ միութենական հանրապետութիւնների իրավունքներին: «Կռուկնիկ խաբրիկ մը չունիս» խորագրով պատմել է Խորհրդային Հայաստանի առօրյայի մասին: Արտոնատեր՝ Ժորժ Համբարչյան, խմբագիր Հրաչ Հախվերդյան:

Ներկայումս (2012թ.) լույս են տեսնում «Ալիք» օրաթերթը, «Լույս» ամսագիրը, «Հուլյս» երկչաբաթաթերթը, «Արաքս» շաբաթաթերթը, «Ապագա» եռամսյա հանդեսը եւ «Պայման» պարբերականը:

Վերջին տարիներին ստեղծվել են նաեւ ինտերնետային իրանահայ թերթեր, «Իրանահայեր», «Նոր Ալիք», «Գրական կամուրջ», «Հայելի», «Համայնք», մի քանի անձնական վեբլոգեր: Ամբողջական ցանկը.

- Ալիք. օրաթերթ
- Լույս. երկչաբաթաթերթ (այժմ ամսագիր)
- Ապագա. ամսագիր (այժմ եռամսյա հանդես)
- Արաքս. ամսագիր (այժմ շաբաթաթերթ)
- Պայման. եռամսյա հանդես
- Հուլյս. երկչաբաթաթերթ
- Հանդես. եռամսյա հանդես
- Լուրեր Արարատից. ՀՄ. Արարատ կազմակերպության ներքին տեղեկատու
- Լրաբեր (Արտագ). տեղեկատու թավրիզի առաջնորդարանի
- Նոր Ջուղա. տեղեկատու Սպահանի հայոց թեմի
- Տեղեկատու-նամակ. հայ ճարտարապետների եւ ճարտարագետների միութիւն
- Խոսնակ. Իրանահայ ազգային եւ Մշակութային միութիւն